

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tomaž Cör

Finančna in gospodarska kriza ter zaupanje državljanov v evropske institucije in evro

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Tomaž Cör

Mentorica: red. prof. dr. Alenka Krašovec

Finančna in gospodarska kriza ter zaupanje državljanov v evropske institucije in evro

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Finančna in gospodarska kriza ter zaupanje državljanov v evropske institucije in evro

Finančna in gospodarska kriza, ki je svet prizadela leta 2008, je močno vplivala tako na potek razvoja posameznih držav Evropske unije kot na življenje njenih državljanov. Politične institucije (državne in evropske) so sprejemale odločitve, na osnovi katerih naj bi posamezne države izšle iz krize. Te odločitve niso nujno vedno imele podpore tamkajšnjih državljanov. (Ne)zaupanje v politične institucije je zato pogost pojav, ki kaže odziv ljudstva na odločitve politike. Diplomsko delo razkriva, kakšen vpliv je finančno-gospodarska kriza imela na (ne)zaupanje državljanov v izbrane evropske institucije (Evropski parlament, Evropsko komisijo in Evropsko centralno banko) ter na podporo evru v enajstih izbranih državah članicah Evropske unije. V tem pogledu se diplomsko delo usmerja predvsem na opazne razlike med državami, ki so od Evropske unije prejele finančno podporo (Grčija, Irska, Ciper, Portugalska, Španija, Latvija, Madžarska in Romunija), in izbranimi državami, ki so ves čas ohranjale dokaj konstantno raven ekonomske stabilnosti (Švedska, Finska in Danska).

Ključne besede: gospodarska kriza, Evropska unija, finančna podpora, zaupanje v institucije, podpora evru.

The financial and economic crisis and citizens' trust in the European institutions and in the Euro

The financial and economic crisis that hit the world in 2008 had a strong influence on the course of development of individual countries in the European Union as well as on the lives of their citizens. Political institutions (national and European) therefore made decisions that would help to save individual countries from the crisis but these decisions were not always necessarily supported from the citizens of individual countries. (Dis)trust in political institutions is therefore a common phenomenon that reflects the response of the nation for the decisions of the politic. This thesis reveals the impact of the financial and economic crisis on the (un)satisfaction of the citizens over selected institutions of the European Union (European Parliament, European Commission, European Central Bank) and the support of Euro in the eleven selected countries of the European Union. In this respect, this graduate study focuses primarily on perceived differences between the countries which received the European Union financial support (such as Greece, Ireland, Cyprus, Portugal, Spain, Latvia, Hungary and Romania) and the selected countries which have through the years maintained fairly constant level of economic stability (such as Sweden, Finland and Denmark).

Keywords: economic crisis, the European Union financial support, confidence in the institutions, support of the Euro.

KAZALO

1 UVOD	7
2 METODOLOŠKI OKVIR	8
2.1 Namen diplomskega dela.....	8
2.2 Struktura diplomskega dela	8
2.3 Hipoteze.....	9
2.4 Metodologija.....	9
3 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV	10
3.1 Evropska unija	10
3.2 Evropske institucije	10
3.2.1 Evropski parlament	10
3.2.2 Evropska komisija.....	11
3.2.3 Evropska centralna banka	11
3.3 Evro	11
3.4 Finančna in gospodarska kriza	11
4 TEORETIČNA IZHODIŠČA	13
4.1 Institucije in njihov sociološki pomen.....	13
4.2 Osnovne funkcije političnih institucij.....	14
4.3 Zaupanje kot pomemben dejavnik kakovosti in legitimnosti političnih institucij.....	15
4.4 Zaupanje v institucije.....	16
4.5 Dejavniki, ki vplivajo na stopnjo zaupanja v institucije.....	18
4.6 Raziskave zaupanja državljanov v institucije	23
4.7 Raziskave zaupanja v politične institucije EU	26
4.8 Finančna in gospodarska kriza kot vzrok za (ne)zaupanje v institucije EU in podporo evru	27
5 LASTNA ANALIZA	28
5.1 Zaupanje državljanov v Evropski parlament, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko v državah evroobmočja, ki so od EU prejele denarno pomoč	31

5.1.1 Grčija.....	31
5.1.2 Ciper.....	32
5.1.3 Irska.....	33
5.1.4 Portugalska.....	35
5.1.5 Španija.....	36
5.2 Zaupanje državljanov v Evropski parlament, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko v državah zunaj evroobmočja, ki so od EU prejele denarno pomoč.....	38
5.2.1 Latvija	38
5.2.2 Romunija.....	39
5.2.3 Madžarska	40
5.3 Zaupanje državljanov v Evropski parlament, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko v državah evroobmočja, ki od EU niso prejele denarne pomoči	43
5.3.1 Finska	43
5.4 Zaupanje državljanov v Evropski parlament, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko v državah zunaj evroobmočja, ki od EU niso prejele denarne pomoči.....	45
5.4.1 Švedska	45
5.4.2 Danska.....	46
5.5 Podpora državljanov evru v državah evroobmočja, ki so od EU prejele denarno pomoč	49
5.5.1 Grčija, Ciper, Irska, Portugalska in Španija.....	49
5.6 Podpora državljanov evru v državah zunaj evroobmočja, ki od EU niso prejele denarne pomoči	51
5.6.1 Finska.....	51
SKLEP.....	52
LITERATURA.....	55
PRILOGE	61
PRILOGA A: Gibanje zaupanja državljanov v Evropski parlament, Evropsko komisijo in Evropsko centralno banko	61
PRILOGA B: Gibanje podpore državljanov skupni valuti evro.....	67

KAZALO GRAFIKONOV

Grafikon 5.1: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Grčija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	31
Grafikon 5.2: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Ciper (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	32
Grafikon 5.3: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Irska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	34
Grafikon 5.4: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Portugalska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	35
Grafikon 5.5: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Španija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	36
Grafikon 5.6: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Latvija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	38
Grafikon 5.7: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Romunija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	39
Grafikon 5.8: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Madžarska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	41
Grafikon 5.9: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Finska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	44
Grafikon 5.10: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Švedska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	45
Grafikon 5.11: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Danska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)	47
Grafikon 5.12: Gibanje podpore državljanov evru: Grčija, Ciper, Irska, Portugalska, Španija (v % prikazani odgovori »Dobra«).....	49
Grafikon 5.13: Gibanje podpore državljanov evru: Finska (v % prikazani odgovori »Dobra«)	51

1 UVOD

Finančna in gospodarska kriza, ki se je začela leta 2008, se je v zgodovino zapisala kot eden največjih svetovnih finančnih in gospodarskih udarcev po veliki depresiji leta 1930. Pred veliko preizkušnjo je postavila večino razvitih gospodarstev po vsem svetu, vključno z državami Evropske unije (EU), še posebej pa članice evrskega območja (EEAG 2010), kjer se je gospodarska kriza po letu 2010 razvila v krizo javnega dolga (De Grauwe 2010).

Največje negativne spremembe so čutili prebivalci južnejših držav Evropske unije, kjer je prišlo do velike brezposelnosti. Zaradi nacionalnih varčevalnih ukrepov, ki so te države doleteli, se je ogromno ljudi znašlo na pragu revščine (Theißen 2014). V takih razmerah se lahko dogodi, da ljudje za svoj položaj in položaj lastne države poleg državnih vlad in državnih institucij začnejo kriviti še Evropsko unijo in njene institucije, kar lahko vpliva na stopnjo (ne)zaupanja v te institucije.

V diplomski nalogi se bom posvetil vplivom finančno-gospodarske krize na zadovoljstvo državljanov z evropskimi institucijami (Evropskim parlamentom, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko) in na podporo skupni valuti evro. Pri tem me še posebej zanima, ali je finančna in gospodarska kriza vplivala na (ne)zaupanje državljanov v evropske institucije in evro ter ali so v tem pogledu opazne razlike med državami, ki so od Evropske unije prejele finančno podporo (Grčija, Irska, Ciper, Portugalska, Španija, Latvija, Madžarska in Romunija), in nekaterimi izbranimi državami, ki so ves čas ohranjale dokaj konstantno raven ekonomske stabilnosti (Švedska, Finska in Danska).

Kot vir podatkov za analitični del diplomskega dela mi bodo služili rezultati javnomnenjskih raziskav Eurobarometer, izvedenih med letoma 2006 in 2015, ter rezultati javnomnenjskih raziskav Flash Eurobarometer, izvedenih med letoma 2007 in 2015.

2 METODOLOŠKI OKVIR

2.1 Namen diplomskega dela

Namen diplomskega dela je ugotoviti, ali in kakšen vpliv je imela finančna in gospodarska kriza v posameznih državah EU na zaupanje državljanov v evropske institucije (Evropski parlament, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko – ECB) in evro. V ta namen bom za zadnjih deset let (od 2006 do 2015) med sabo primerjal odnos državljanov (analiza javnomnenjskih raziskav) do omenjenih evropskih institucij. Pri tem me predvsem zanima, ali obstajajo razlike v gibanju zaupanja v omenjene institucije glede na globino finančne in gospodarske krize v posameznih državah in zlasti z vidika (ne)pridobitve finančne pomoči EU za izhod posameznih državah iz krize.

2.2 Struktura diplomskega dela

Diplomsko delo je sestavljeno iz dveh delov. V prvem, teoretičnem, delu na kratko razložim osnovne pojme, ki se večkrat pojavijo v delu. Na podlagi kritičnega soočanja stališč in ugotovitev različnih raziskovalcev identificiram in pojasnim delovanje institucij ter pogoje za njihovo legitimno delovanje. Zanima me predvsem zaupanje državljanov in kateri so dejavniki (ne)zaupanja državljanov v institucije. Pri tem se usmerjam predvsem na zaupanje državljanov v evropske institucije.

V drugem, analitičnem, delu teoretične ugotovitve apliciram na izbrane članice Evropske unije in skušam ugotoviti, ali je finančna in gospodarska kriza bolj vplivala na (ne)zaupanje državljanov v evropske institucije in podporo evru v državah, ki so od EU prejele finančno podporo, kot v državah, ki so bile gospodarsko ves čas stabilne in od EU denarne pomoči niso prejemale. Pri razvrstitvi držav v omenjeni dve skupini utemeljim merila za njihovo razvrščanje, kot vir podatkov za analizo pa uporabim javnomnenjske raziskave Eurobarometer, izvedene med letoma 2006 in 2015, ter javnomnenjske raziskave Flash Eurobarometer, izvedene med letoma 2007 in 2015.

2.3 Hipoteze

V diplomskem delu sem si postavil dve hipotezi:

- 1. V evropskih državah, ki so zašle v finančno in gospodarsko krizo ter so od Evropske unije prejele finančno pomoč, je zaupanje v evropske institucije in evro upadlo bolj kot v državah, ki so finančno-gospodarsko razmeroma stabilne in finančne pomoči Evropske unije niso potrebovale.*
- 2. V evropskih državah, ki so zašle v finančno in gospodarsko krizo ter so od Evropske unije prejele finančno pomoč, je zaupanje v evropske institucije in evro v času po prejemu pomoči nekoliko naraslo.*

2.4 Metodologija

Teoretični del diplomskega dela temelji na analizi slovenskih in tujih znanstvenih in strokovnih virov ter kritičnem soočenju ugotovitev različnih avtorjev o analizirani tematiki. Pri empiričnem delu se poslužujem sekundarne analize že obstoječih javnomnenjskih raziskav Eurobarometer in Flash Eurobarometer. Diplomsko delo je primerjalna analiza izbranih držav EU.

3 OPREDELITEV TEMELJNIH POJMOV

3.1 Evropska unija

Evropska unija (EU) je edinstveno gospodarsko in politično združenje 28 evropskih držav, ki skupaj tvorijo velik del evropske celine. EU ima svoj izvor v obdobju po drugi svetovni vojni. Evropsko povezovanje se je sprva začelo s spodbujanjem gospodarskega sodelovanja. Osnovna ideja v ozadju povezovanja je bila, da se države, ki med seboj trgujejo, izogibajo vojaškemu spopadam. Tako je leta 1958 nastala Evropska gospodarska skupnost (EGS) šestih držav: Belgije, Francije, Nemčije, Italije, Luksemburga in Nizozemske. S pristopom novih držav članic se je vzpostavil vse obsežnejši enotni trg, ki se je sčasoma iz ekonomskega povezovanja razširil še na politično povezovanje (Evropska unija 2016).

3.2 Evropske institucije

Evropske uinstitucije so odraz temeljnih ciljev Evropske unije. Poenostavljeno povedano, Evropska unija obstaja z namenom zagotavljanja skupnih ciljev, kot so skupni trg, enotna valuta in mednarodna moč, ki jih posamične članice ne bi mogle doseči (Peterson in Shackleton 2002). Glavne evropske institucije so Evropski svet, Evropski parlament, Evropska komisija in Svet evropske unije, obstaja pa še vrsta drugih institucij, kot so Sodišče Evropske unije, Računsko sodišče, Evropska centralna banka itd.

Ker se v diplomskem delu usmerjam zgolj na tri od zgoraj omenjenih institucij, le-te na kratko predstavljam:

3.2.1 Evropski parlament

Evropski parlament je edino telo v EU, ki je izvoljeno neposredno. 751 evropskih poslancev se voli vsakih pet let. Zadnje volitve so bile maja 2014. Evropski parlament ima zakonodajne, nadzorne in računovodske pristojnosti (Evropska unija 2016).

3.2.2 Evropska komisija

Evropska komisija je politično neodvisno izvršno telo. Njena glavna naloga je priprava predlogov nove evropske zakonodaje, njeno izvajanje (po sprejetju Evropskega parlamenta in Sveta EU) ter izvrševanje proračuna EU. Evropsko komisijo sestavlja kolegij komisarjev – po eden iz vsake države članice EU (Evropska unija 2016).

3.2.3 Evropska centralna banka

Evropska centralna banka (ECB) upravlja enotno evropsko valuto evro ter oblikuje in izvaja ekonomsko in monetarno politiko EU. Njena glavna naloga je zagotavljanje stabilnosti cen, kar podpira gospodarsko rast in ustvarja nova delovna mesta (Evropska unija 2016).

3.3 Evro

Evro je v sedemnajstih letih svojega obstoja postal ključna mednarodna valuta in najvidnejši simbol evropskega povezovanja, saj je skupna valuta 19 držav članic EU in plačilno sredstvo 338,6 milijona evropskih državljanov (Evropska unija 2016).

Ko posamična država postane del evroobmočja (ali tudi evrskega območja), njena centralna banka avtomatsko postane članice Evrosistema (ESCB), ki ga sestavljajo vse nacionalne centralne banke držav članice EU in ECB.

Uvedba evra kot skupne valute ima vrsto prednosti: odpravlja nihanja deviznega tečaja med državami ter s tem povezana tveganja, odpravlja transakcijske stroške, cene so preglednejše, kar posledično omogoča večjo konkurenčnost in stabilnost na trgu (Štorman 2009).

3.4 Finančna in gospodarska kriza

Finančna in gospodarska kriza se je začela v drugi polovici leta 2008 na najrazvitejšem finančnem trgu na svetu, v ZDA (Prašnikar 2008, 7). Ko se je ameriška gospodarska rast upočasnila, mnogi Američani niso bili več sposobni odplačevati hipotek na svoje nepremičnine, zato so banke začele izgubljeni denar. Lehman Brothers, ena največjih ameriških naložbenih bank, se je pod težo slabih naložb sesula, kar je sprožilo verižne reakcije med bankami po vsem svetu. Mnoge izmed njih so se znašle na robu propada. Med

njimi tudi mnoge evropske banke, ki so prav tako veliko vlagale v ameriški hipotekarni trg. Mnoge države EU (Francija, Nemčija, Velika Britanija, Danska, Irska, Belgija in Nizozemska) so se odločile pomagati svojim bankam, ki jim je grozil propad, kar pa se je izkazalo za zelo drag ukrep (Evropska komisija 2016).

»Evropa je leta 2009 zdrsnila v recesijo in težave, ki so bile do takrat omejene na bančni sektor, so se razširile tudi na države, saj je na trgih vladala negotovost glede sposobnosti držav, da uspešno rešijo banke v težavah.« (Evropska komisija 2016).

Posledica je bila, da so vlagatelji začeli podrobneje analizirati javnofinančno stanje posamičnih držav. Pod drobnogled so vzeli predvsem Grčijo, ki je bila gospodarsko v slabem stanju, saj je več zaporednih vlad njihov javni dolg povečalo na dvakratni obseg grškega gospodarstva z namenom financiranja državnega proračuna. To je pripeljalo do velikega zadolževanja države, ki je v krizi vse težje pridobivala posojila. Posledica je bila kriza javnega dolga (Evropska komisija 2016).

V podobni krizi javnega dolga so se znašle tudi Portugalska, Irska, Španija in Ciper, ki so EU zaprosile za finančno pomoč (Zukunft Europa 2016). V velikih težavah znašle še nekatere druge članice EU iz neevrskega območja: Madžarska, Romunija in Latvija (Evropska komisija 2016).

4 TEORETIČNA IZHODIŠČA

4.1 Institucije in njihov sociološki pomen

Institucije so socialni sistemi pravil, ki regulirajo vedenja in vzpostavljajo pričakovanja varnosti (Schelsky 1970, 13).

Po Stinchcombu (1968) je »institucija koncentracija moči, ki je posebej posvečena določeni vrednoti« oziroma je »tisto sredstvo, ki zaščiti vrednoto z močjo«. Definicija, na katero se opre tudi Rus (1971), ki v institucijah vidi kolektivno osebnost, ki temeljiteje opredeljuje vsakodnevno življenje ljudi kot katera koli druga daljna ali bližnja osebnost. Gre celo dlje in pravi, da je institucija »naš drugi jaz« oziroma »ekstrovertirana osebnost«, saj tako kot v vsakem posamezniku tiči vrednostna struktura, ki usmerja njegovo vsakodnevno usmerjenost, tudi v jedru sleherne institucije tiči sistem vrednot, ki se skozi moč izraža v normah, pravilih in predpisih. Čim tesnejša je zveza med močjo in vrednoto, učinkovitejše so institucije. Kadar je moč v domeni oseb ali skupin, ki se najbolj poistovetijo z vrednotami posamezne institucije, se lahko pričakuje, da te vrednote določajo procese odločanja. Kadar center moči ni obenem tudi intimno navezan na vrednote institucije ali kadar je center moči brez vrednostne orientacije, lahko pričakujemo visoko nestabilnost celotne družbene aktivnosti, porast negotovosti in upad družbene dejavnosti (Rus 1971, 9).

Parsons (1964) institucijo definira s »sistemom vlog«. Pravi, da se družbene vrednote in norme znotraj določenega socialnega sistema definirajo z vlogami. Te vloge kot institucionalizirane veljajo šele tedaj, ko so nosilci vlog pripravljene 1.) interese skupnosti uveljaviti s sistemom sankcij in 2.) so motivirani, da svoje vloge izvedejo v okviru normativnega vzorca. Torej ni dovolj, če so družbene vrednote in norme kot usmerjenost v glavah članov nekega sistema. Morajo biti tudi realno izvedene kot nagrajevanje ali kaznovanje in presegati osebne cilje in interese teh članov sistema (Miebach 2014).

4.2 Osnovne funkcije političnih institucij

V nadaljevanju se usmerjam na segment političnih institucij, saj so te predmet mojega diplomskega dela.

Kot pravi Habermas (1992, 93), institucije postanejo politične, kadar služijo avtoritativnemu reševanju konfliktov z normami, ki so ustvarjene prav v ta namen. Obenem imajo vzpostavljen aparat z ustreznim osebjem za izvedbo reševanja konfliktov.

Politične institucije članom skupnosti dodelijo pravice in dolžnosti. Poleg tega administrativne akterje ustvarjajo in legitimirajo tako, da jim za izvedbo določenih nalog dodelijo avtoriteto, vzorce vedenja in tolmačenja ter socialne vezi. Vse to potem vpliva tudi na neformalna politična dejanja (Czada 1995).

Pavlović (2010) ugotavlja, da institucije niso pomembne samo za kreiranje največjega deleža političnega prizorišča, oziroma politične ureditve znotraj vsakega političnega reda, pomembne so predvsem zato, da oblikujejo in porazdeljujejo politično moč.

Njihova druga zelo pomembna značilnost je, da vplivajo na politične preference in vedenje političnih akterjev (Bell 2002). Politične preference družbenih akterjev se profilirajo in usmerjajo v odvisnosti od institucionalne mape političnega reda.

Tretja funkcija političnih institucij je, da ustvarijo norme in pravila ter utrjujejo postopke političnega vedenja. Brez obstoja institucij bi nastal kaos v političnem življenju vsake družbe. Institucije imajo vlogo nekakšnega arbitra v nenehni bitki na gladiatorskem političnem prizorišču (Pavlović 2010).

Seveda so to zgolj tri najpomembnejše funkcije političnih institucij, obstaja še vrsta drugih, ki pa se na temo diplomskega dela manj navezujejo in jih zato tu podrobneje ne predstavljam.

4.3 Zaupanje kot pomemben dejavnik kakovosti in legitimnosti političnih institucij

Pavlović (2010) meni, da so politične institucije kakovostne, če so učinkovite. Po njegovem je več kot očitno, da politične institucije, ki svoje funkcije izvajajo neučinkovito in površno, ne morejo biti zajete v pojem kakovostnih političnih institucij.

Prav tako pravi, da se na splošno šteje, da sta za kakovost političnih institucij potrebni in zaželeni stabilnost in trajnost. Politične institucije so v mnogih pogledih zasnovane dolgoročno. Pri tem se takoj pojavi vprašanje modernih družb, ki so obsojene na nenehne spremembe in inovacije. Še posebej se vprašanje stabilnosti in trajnosti institucij občuti v času prehajanj iz avtoritarnega v demokratični politični red. Zgodovinske in sodobne izkušnje kažejo, da so mnoge negativne dimenzije iz življenja in delovanja starih političnih institucij precej odporne proti spremembam (Pavlović 2010).

Za vse dimenzije družbenega življenja in za položaj političnih institucij je pomembno zaupanje. »Splošno znano je, da so v populističnih tipih družbene ureditve posamične institucije, predvsem pa predsednik (ki je najpogosteje avtoritarni vodja in politični diktator), deležni visoke stopnje zaupanja državljanov (javnosti). Če to zaupanje upade, pa morajo biti tudi populistični vodje previdni pred nezaupljivim ljudstvom.« (Pavlović 2010).

»Pri raziskovanju odnosa ljudi do politike oz. konkretno pri raziskovanju odnosa ljudi do političnega sistema velja predpostavka, da je stopnja njegove legitimnosti v različnih kulturno-zgodovinskih sistemih različna. To se izraža tudi v različnih stopnjah zaupanja v konkretne politične oz. institucionalne sisteme.« (Toš 2007, 368).

Weber (1964), Offe (1999), Rose-Ackerman (1999) in Sztompka (1999) so prepričani, da zanesljiva in nepristranska oblast, pri izvajanju pravil, na državno legitimnost vpliva pozitivno.

Mnogi avtorji, kot na primer Useem in Useem (1979), Offe (1999), Toš (1999), Andreev (2008), Gilley (2009), menijo, da zaupanje ljudi v politični sistem predstavlja temelj politične legitimnosti (v Planinšek 2011, 53).

4.4 Zaupanje v institucije

Pojem »zaupanje« morda na prvi pogled deluje kot enovit in teoretično dobro opredeljen, vendar pa domača in tuja literatura pokažeta izredno kompleksnost dojetanja tega pojma. V družboslovju obstaja vrsta različnih opredelitev, ki se v osnovi med sabo ločijo po tem, da izvirajo iz različnih pogledov na to, kam je samo zaupanje usmerjeno. Razlog za to se skriva v dejstvu, da gre v primeru zaupanja za večdimenzionalen fenomen (Orselli in Sipahi 2014, 591).

Po Slovarju slovenskega knjižnega jezika (SSKJ) je zaupanje »prepričanje, da je kdo sposoben, voljen narediti, kar se pričakuje // prepričanje, da je kdo pošten, iskren // prepričanje, da je kaj dobro in da bo dobro vplivalo na uresničitev določenih pričakovanj« (SSKJ 1994, 1714).

Ker je predmet diplomskega dela vprašanje zaupanja v institucije Evropske unije, se bomo zato usmerili na avtorje, ki na pojem zaupanje gledajo s sociološkega in politološkega vidika.

Pristopom in analitikom, ki sem jih izbral za soočanje mnenj v diplomskem delu, je skupen predmet zaupanja, in sicer zaupanje v institucije in zaupanje v posamične akterje znotraj institucij. Kot poudarjajo Nye in drugi (1997), Klingemann (1998) ter Kaase in Newton (1999) je stopnja zaupanja ljudi pokazatelj njihovega kritičnega pogleda na delovanje političnih institucij in akterjev znotraj njih. Zaupanje in delovanje demokracije sta nerazdružljivo povezana. Analitiki se pa ne strinjajo o tem, ali sta stopnja demokratičnosti in zaupanje premo- ali obratnosorazmerna (Warren v Volf, 2005).

Offe (1999) pravi, da gre v primeru zaupanja za prepričanje ljudi o nekem dejanju drugih. Prepričanje, ki se navezuje na verjetnost, da bo neka druga oseba naredila določene stvari ali pa se bo vzdržala dejanja, oboje pa bo vplivalo na počutje tistega, ki tej osebi zaupa, in tudi na blaginjo drugih. V primeru zaupanja gre torej za prepričanje, da bo neka druga oseba s svojimi dejanji ali nedejanji prispevala k moji ali naši blaginji, pri tem pa se vzdržala povzročanju škode meni ali nam. Zaupanje je odsev ugibanja o nekem dogodku, preden se ta zgodi, in temelji na ocenjevanju drugih (Offe 1999, 47).

Sztompka (1999, 25–26) si pojem zaupanje razlaga kot stavo o »prihodnjih pogojnih dejanjih drugih«. Po njegovem mnenju zaupanje torej pomeni, da posameznik predpostavlja oziroma pričakuje določeno vedenje neke druge osebe v prihodnosti.

Loči več tipov zaupanja, odvisno od tega, kam je neko zaupanje usmerjeno (kaj je tarča zaupanja). Imenuje jih primarne in sekundarne tarče. V primeru primarnih tarč gre za zaupanje v institucije ali organizacije: šole, cerkev, vojsko, policijo, banke, parlament, vlado itd. Sekundarne tarče zaupanja so objekti, ki predmet zaupanja postanejo šele posredno, v procesu dajanja ali upravičevanja zaupanja v primarne objekte, na primer izjave prič, avtoritet, zanesljivih virov o zanesljivosti objektov, ki so tarča našega primarnega zaupanja (Sztompka 1999, 41–47).

Toš (2007, 369), izhajajoč iz teoretskih osnov drugih avtorjev, na zaupanje gleda kot na povezanost nekoga z objektom ali osebo (na primer prijateljem), institucijo (šolo, cerkvijo) ali s sistemom (tržnim gospodarstvom) kot kolektivnim subjektom. Pravi, da gre pri zaupanju v osnovi za pripisovanje pozitivnih lastnosti osebi, ki ji zaupaš.

Pri tem se Toš (2007) navezuje na Eastona, ki razlikuje med dvema tipoma politične podpore/zaupanja: razpršeno in specifično. Razpršena (difuzna) politična podpora/zaupanje pomeni, da je posameznik prepričan, da sta obstoj in delovanje vlade skladna z njegovimi moralnimi in etičnimi prepričanji. Specifična politična podpora/zaupanje predstavlja zadovoljstvo posameznika s konkretnimi javnimi politikami in vladnimi ukrepi (Chen 2004, 4).

Toš (2007) pravi, da pri specifičnem zaupanju posameznik svoje zaupanje usmerja v konkretno osebo ali organizacijo (institucijo), pri difuznem zaupanju pa gre za zaupanje posameznika v cel sistem (na primer demokracijo).

V literaturi mnogokrat zasledimo tudi razlikovanje med horizontalnim zaupanjem (v ljudi) in vertikalnim zaupanjem (v ustanove), oziroma med generalnim in institucionalnim zaupanjem. V mnogih primerih termin zaupanje v institucije avtorji nadomeščajo z izrazom politično zaupanje (Torney-Purta in drugi 2004, 3; Orselli in Sipahi 2014, 292).

Zaupanje torej lahko štejemo za »posledico interesa do predmeta zaupanja, ki se v politiki kaže kot podpora delovanju političnih institucij« (Kirn 2008, 12). Zaupanje predstavlja enega od elementov, ki vplivajo na učinkovito delovanje sistema, nasprotno pa nizka stopnja zaupanja in s tem nizka podpora vodita k neučinkovitemu odzivanju sistema na izzive in s tem k še nižji stopni zaupanja (Kirn 2008).

4.5 Dejavniki, ki vplivajo na stopnjo zaupanja v institucije

V obsežni in sistematični ameriški raziskavi »Why people don't trust Government«, ki so jo oblikovali in izvedli Nye, Zelikow in King, so pod drobnogled vzeli vrsto ekonomskih, osebnih/individualnih in družbenih dejavnikov, ki vplivajo na stopnjo zaupanja prebivalcev v vlado (Nye in drugi v Kirn 2008, 19). Približno sočasno so Rose, Mishler in Haerpfer (1998) zasnovali in izvedli obsežno raziskavo v državah bivšega socialističnega bloka, imenovano »New Democracies Barometer (NDB)«.

Oboji so dejavnike, ki vplivajo na stopnjo zaupanja ljudi v politične institucije, ločili v tri skupine:

Ekonomski vzroki oz. dejavniki nezaupanja v politične institucije so dejavniki, povezani z zadovoljstvom z življenjskim standardom državljanov.

Nye in drugi (1997) pravijo, da zadovoljstvo posameznika z ekonomskimi življenjskimi razmerami, v katerih se znajde, vpliva na njegovo stopnjo zaupanja v vlado. Kadar je ekonomska rast v državi nizka (s tem pa se praviloma slabša ekonomski položaj posameznika), državljani krivca (grešnega kozla) vidijo v vodstvu (vladi) (Kirn 2008, 19), zato v takih razmerah zaupanje v vlado praviloma upade.

Nye in drugi (1997) prav tako ugotavljajo, da je eden od vzrokov nezaupanja ljudi v institucije globalna konkurenčnost. Pravijo, da ni le upočasnjena gospodarska rast tista, ki vpliva na zaupanje državljanov, pač pa tudi dejstvo, da je upočasnitev gospodarske rasti posledica globalnega trga in tekmovalnosti. »Po mnenju nekaterih resna težava postaja ogromen vzpon vzhodnoazijskega gospodarstva, ki zagotavlja skoraj neskončen vir poceni delovne sile, ki posledično privede do znižanja plač v razvitih državah. To še posebej znižujejo plače nekvalificiranim delavcem, kar vodi do večje neenakosti med ljudmi, to pa posledično obremenjuje politični sistem.« (Nye in drugi 1997, 11)

Nye in drugi (1997) ugotavljajo, da obstaja nekaj, kar se še intenzivneje odvija na gospodarskem področju – tretja industrijska revolucija – in vpliva na (ne)zaupanje ljudi v vlado. »Gre za informacijsko revolucijo, saj so računalniki in komunikacijski sistemi ob koncu dvajsetega stoletja to, kar je bilo uvajanje pare konec osemnajstega stoletja ali uvedba električne energije konec devetnajstega stoletja. Gre za velikanski val tehnoloških inovacij, ki bo potreboval od dvajset do štirideset let, da si utre samostojno pot skozi sistem. Istočasno

pozitivno in negativno vpliva na ekonomski življenjski položaj ljudi in posledično na njihovo (ne)zaupanje v vlado (politične institucije). Kadar se tovarne zapirajo, nekdo trpi. Kadar se nova delavna mesta odpirajo v Silicijevi dolini, ima nekdo drug korist.« (Nye in drugi 1997, 11–12)

Rose in drugi (1998) pravijo, da poleg zadovoljstva posameznika z ekonomskimi življenjskimi razmerami na nezadovoljstvo s političnimi institucijami lahko vpliva že samo predvidevanje o prihodnjem življenjskem standardu posameznika ter primerjava trenutnega življenjskega standarda posameznika z njegovim standardom v preteklosti (Mishler in Rose v Kirn 2008, 20).

Tudi Newton in Norrisova (1999) sta (ne)zadovoljstvo z lastnim ekonomskim življenjskim položajem navedla kot enega od dejavnikov zaupanja državljanov v institucije.

Politični dejavniki zaupanja oz. nezaupanja v politične institucije so dejavniki, ki predstavljajo odnos državljanov do vlade in njenega delovanja. Skozi čas se zaznave (ne)uspešnosti delovanja vlade spreminjajo.

Nye in drugi (1997) kot enega od pomembnih političnih dejavnikov, ki vplivajo na zaupanje v vlado, navajajo vojno (na primer hladno vojno). Pravijo, da je skupna državna obramba v interesu vseh državljanov in da je pripravljenost državljanov na žrtve (kompromise) med vojno višja. Hladna vojna je bila po njihovem mnenju neke vrste »lepilo« (vezni člen), ki je poskrbelo za to, da je bilo javno mnenje državljanov glede zaupanja v vlado (politične institucije) dokaj enotno. S koncem hladne vojne so se tudi mnenja javnosti glede namer vlade začela razhajati (Nye in drugi 1997, 15).

Kot politični dejavnik upada zaupanja ljudi v vlado (politične institucije) Nye in drugi (1997) navajajo tudi slabe politične vodje. Za primer v ZDA navajajo Lyndona Johnsona in Richarda Nixona. Obema namreč očitajo, da sta zavajala javnost in bila vpletena v sumljive dejavnosti, kar je vodilo v zmanjšanje zaupanje v vlado (Nye in drugi 1997, 15).

Nye in drugi (1997) kot vzrok za večje nezaupanje ljudi v vlado navajajo tudi porast korupcije in neiskrenosti med politiki. Vendar dodajajo, da »veliko opazovalcev dvomi, da sta korupcija in neiskrenost med politiki narasli. Po njihovem mnenju je zares narasla je medijska pozornost, posvečena škandalom in posledično sprememba javnega mnenja, v smislu ocene, da so politiki postali bolj skorumpirani.« (Nye in drugi 1997, 16)

Kot primer političnega vzroka za (ne)zaupanje ljudi v vlado (politične institucije) Nye in drugi (1997) navajajo tudi »učinek druge svetovne vojne«. Druga svetovna vojna je bila v ZDA za vlado zgodba o uspehu. Po koncu vojne je bila gospodarska rast velika. Mnenje javnosti je bilo, da vlada dela učinkovito. Kljub temu dodajajo, da je učinek povojnega visokega zaupanja v vlado edinstven, saj primerljive razmere, na primer »vojna proti revščini« ali »vojna proti drogam«, niso prinesle takega uspeha. Menijo, da je bila povojna generacija najverjetneje unikatna in da je bil njeno zaupanje v vlado (politične institucije) drugačno ravno zaradi vojne (Nye in drugi 1997, 16).

Omenjeni avtorji tudi prestrukturiranje političnih strank navajajo kot politični vzrok za porast nezaupanja v vlado. Proces prestrukturiranja političnih strank in posledično razpad starih strank povzročita upad zaupanja ljudi, ne samo v stranke, pač pa tudi v vlado (Nye in drugi 1997, 16).

Vloga medijev je prav tako izpostavljena kot politični dejavnik, ki vpliva na (ne)zadovoljstvo državljanov s političnimi institucijami, saj televizija in časopisi vse več pozornosti namenjajo negativnim in konfliktnim situacijam ter poročanju o njih kot sami vsebini (Nye in drugi 1997, 17).

Rose in drugi (1998) med politične dejavnike, ki vplivajo na zaupanje ljudi v politične institucije, umeščajo še podporo državljanov preteklemu in trenutnemu političnemu sistemu ter podporo sistemu, ki ga pričakujejo v prihodnosti (Mishler in Rose v Kirn 2008, 20).

Družbeni in kulturni dejavniki (oz. ponekod imenovani tudi socialni dejavniki) zaupanja v politične institucije so dejavniki, ki vplivajo na kakovost življenja ljudi in kot taki na njihovo stopnjo zaupanja v institucije.

Mansbridge v Nye in drugi (1997) kot enega od družbenih dejavnikov (ne)zaupanja ljudi v politične institucije navaja padec socialnega kapitala. »Socialni kapital« šteje kot skupni koncept, sposobnost ljudi, da delajo skupaj. Zaupanje, skupne norme in povezanost so tisto, kar omogoča usklajeno delovanje. Pravi, da sociologi verjamejo, da se tovrstne sposobnosti razvijejo, kadar prebivalci sodelujejo v dobrodelnih organizacijah (Nye in drugi 1997, 13).

Nye in drugi (1997) kot enega od družbenih dejavnikov za porast (ne)zaupanja ljudi v politične institucije navajajo tudi »dolgoročne kulturne spremembe«. Ingelhart v Nye in drugi (1997) argumentira, da je padec spoštovanja avtoritet del modernističnih in

postmodernističnih vrednot, ko ljudje iz vrednot, povezanih z lastnim preživetjem, preklaplajo na vrednote, povezane z udobnim življenjem. Na primer »uporniška gibanja« v 60-ih letih preteklega stoletja, katerih pobudniki so bili povečini mladi ljudje, so povzročila močnejši in hitrejši odziv vlade in drugih političnih institucij na njihove zahteve – ne samo v ZDA, ampak tudi v drugih razvitejših državah po svetu (Nye in drugi 1997, 13).

Tudi t. i. »padec družine« navajajo kot družbeni dejavnik za upad zaupanja v vlado. Med najpomembnejšimi pričakovanji ljudi do vlade je pričakovanje, da poskrbi za šolski sistem in prepreči nasilje med mladimi. Oboje je zelo povezano z družino kot tako. Vlada lahko poskrbi, da šolski sistem nemoteno funkcionira. Če pa starši niso zmožni poskrbeti za vzgojo in normalno življenje lastnih otrok ter se to kaže na njihovem uspehu v šoli, je po njihovem mnenju v prvi vrsti vlada tista, ki je z napačnim šolskim sistemom kriva za neuspeh njihovih otrok, ne pa njihova nezmožnost (Nye in drugi 1997, 14).

Rose in drugi (1998) poleg že omenjenih družbenih/socialnih in kulturnih dejavnikov omenjajo še, da na stopnjo (ne)zaupanja državljanov v politične institucije vpliva tudi pogostost obiskovanje verskih obredov. Posebej na (ne)zaupanje v evropske institucije pa močno vpliva »evropska identiteta« (Mishler in Rose v Kirn 2008, 20).

Mishler in Rose (1998) ugotavljata, da na zaupanje ljudi v politične institucije vplivajo tudi osebne značilnosti ljudi. V politične institucije bolj zaupajo tisti, ki imajo večje premoženje, ljudje, ki so zadovoljnejši z lastnim življenjem, starejši moški in mlajše ženske.

Zanimiva je tudi razdelitev dejavnikov, ki vplivajo na stopnjo zaupanja ljudi v politične institucije, kot jih vidi Fukuyama (1995). Tudi on jih razvršča na družbene in ekonomske, dodaja pa še **tehnološke**. Pri svoji razdelitvi dejavnikov (ne)zaupanja ljudi v politične institucije se še posebej usmeri na tehnološke dejavnike, med katere prišteva elektronske medije, katerih vzpon časovno povezuje s padcem berlinskega zidu in vseh drugih avtoritarnih sistemov. »Po njegovem mnenju prihod nove tehnologije vpliva na znižanje stopnje hierarhije in stopnje avtoritarnosti institucij. Takšen trend niža zaupanje v institucije in etnične norme, ki so del preteklosti.« (Kirn 2008, 21)

Če v kontekst predstavljenih raziskav iz sredine 90-ih let 20. stoletja vključimo še ugotovitve longitudinalne raziskave (ne)zaupanja v politične institucije v Sloveniji, izvedeno v enakem

obdobju, ugotovimo, da so tudi v Sloveniji na (ne)zaupanje ljudi v politične institucije vplivali podobni ekonomski, politični in družbeni dejavniki, ki jih bom podrobneje predstavil v nadaljevanju.

V okviru longitudinalne raziskave Slovensko javno mnenje (SJM) je bilo leta 1996 v analizo vključenih devetnajst institucij oziroma subjektov: Banka Slovenije, banke, slovenski tolar, policija, gospodarska podjetja, predsednik vlade, predsednik republike, Vlada republike Slovenije, vojska, sindikati, politične stranke, državni zbor, sodišča, TV, časopisi in radio, cerkev in duhovniki, Bog, družina in sorodniki, šole, izobraževalne institucije in sosedi. Po stopnji izraženega zaupanja so se na najvišjo mesto uvrstili družina in sorodniki, za tem šole in izobraževalne institucije, nato slovenski tolar, sledila je Banka Slovenije, nato banke nasploh ter predsednik republike. Najnižje je bilo zaupanje v politične stranke, Državni zbor ter cerkev in duhovnike (Toš 1999, 250).

V analizo povezanosti dejavnikov (ne)zaupanja ljudi v posamične institucije so raziskovalci vključili dvajset neodvisnih spremenljivk na ravni korelacijske analize in deset spremenljivk v analizi variance. Med njimi je bila malo manj kot polovica spremenljivk sociodemografskih, kot npr. spol, starost, izobrazba, položaj na delovnem mestu, kvalifikacija, regija, tip krajevnega okolja, panoga, v večjem delu pa so bile vključene spremenljivke iz rezultatov predhodne analize, ki so bile oblikovane v indekse, kot npr. indeksi evropske usmerjenosti, liberalizma, vernosti, slojne samouvrstitve, levo-desno ideološke opredeljenosti itd. (Toš 1999, 251).

Pregled rezultatov opravljene korelacijske in factorske analize je pokazal, »da je izražanje zaupanja v nekatere institucije splošno in ne podlega vplivom opazovanih intervenirajočih oziroma neodvisnih spremenljivk«. (Toš 1999, 252) To velja za izražanje zaupanja v šole in izobraževalne institucije, družino, sosede in sindikate. Nasprotno pa je izražanje zaupanja v politične stranke, cerkev in duhovščino, vlado, predsednika vlade, predsednika republike, slovenski tolar in Banko Slovenije pod manjšim ali večjim vplivom analiziranih neodvisnih spremenljivk.

Izkazalo se je, da spremenljivke, kot denimo evropska usmerjenost, posameznikova starost in spol, njegova vernost, njegovo pozitivno vrednotenje sprememb, posameznikova izobrazba, slojna pripadnost in demokratični aktivizem, znatno prispevajo k spreminjanju izraženega zaupanja (Toš 1999, 252).

4.6 Raziskave zaupanja državljanov v institucije

V zadnjih desetletjih je raziskovanje zaupanja v institucije (na primer Rose 1984 ali Listhaug 1995 itd.) poleg dejavnikov (ne)zaupanja državljanov v institucije, ki smo jih že predstavili, navrglo več pomembnih vidikov vpliva na zaupanje, kot so na primer vprašanje o reverzibilnem razmerju med zaupanjem v ljudi in zaupanjem v institucije, vpliv konfliktnih struktur na izražanje zaupanja, vprašanje, kako preferenčna vezanost na stranke vpliva na izražanje zaupanja v politične institucije in kako kopičenje izkušenj vpliva na povečano zaupanje v politične institucije med starejšimi (Rus in Toš 2005, 336).

Omenjene raziskave so izvedene na različne načine. Nekatere izmed njih so bile primerjalne raziskave več evropskih držav ali širše, druge so bile študije primerov ene države. Večina jih je bila longitudinalnih, kar pomeni, da so analizirale spremembe v zaupanju državljanov v politične stanove v določenem krajšem ali daljšem časovnem razdobju, nekatere pa so bile usmerjene na samo eno leto in so analizirale stopnje zaupanja državljanov v različne institucije (Rus in Toš v Mlinarič 2015, 18).

4.6.1 Raziskave zaupanja v politične institucije v zahodni Evropi

V Zahodni Evropi med najpomembnejše raziskave zaupanja v politične institucije spada analiza Richarda Rosa (1984), ki je deset različnih institucij v mnogih državah razvrstil v dve skupini. V skupino vladnih ustanov je uvrstil parlament, vojsko, policijo, šolski sistem, pravni sistem in javne službe, v skupino nevladnih (zasebnih) institucij pa cerkev, velika podjetja, medije in sindikat. Analize so pokazale, da ljudje vladnim institucijam zaupajo bolj kot zasebnim (Rus in Toš 2005, 339).

Ko so rezultatom prvih meritev dodali še novejšje rezultate (iz let 1990 oz. 1992), se je izkazalo, da je zaupanje v vladne institucije razmeroma stabilno ali v rahlem upadanju, zaupanje v nevladne ustanove pa se rahlo povečuje. Tako je na primer na Norveškem, v Belgiji, na Švedskem in v Veliki Britaniji zaupanje v vladne institucije upadlo, na Danskem pa naraslo. Zaupanje v zasebne stanove se je najizraziteje povečalo v Italiji, na Nizozemskem in v Španiji. Vseeno pri tem še vedno velja splošna ugotovitev, da je v večini držav zaupanje v vladne institucije večje od zaupanja v zasebne (Rus in Toš 2005, 339).

V skupini državnih institucij ljudje najbolj zaupajo izobraževalnemu sistemu, policiji in vojski, najmanj pa javnim službam in parlamentu. V skupini nevladnih institucij pa največ zaupanja vzbuja cerkev, najmanj pa tisk in sindikat (Rus in Toš 2005, 340).

Če po Rusu in Tošu (2005) ugotovitev v zahodnoevropskih državah primerjamo s primerljivimi meritvami v Sloveniji (WVS: 1992) v istem časovnem obdobju (1990–92), opazimo razlike in posebnosti. Zaupanje ljudi v parlament v Sloveniji je bilo tako npr. zgolj na polovici evropskega povprečja in v primerjavi s prej omenjenimi državami daleč najnižje. Slovenija je od evropskih povprečij odstopala še z nižjim zaupanjem v pravni sistem, policijo, sindikate, cerkev in podjetja. Zaupanje v izobraževalni sistem je bilo na enaki ravni, kot je evropsko povprečje, zaupanje v vojsko je bilo pod evropskim povprečjem, zaupanje množičnim občilom pa je bilo nad evropskim povprečjem. Očitno je, da je po zaupanju ljudi v institucije Slovenija od opazovanih evropskih držav odstopala tako navzgor kot navzdol. Obenem pa se je pokazalo, da so tudi v Sloveniji ljudje najbolj zaupali izobraževalnemu sistemu, policiji in vojski (Rus in Toš 2005, 341).

4.6.2 Raziskave zaupanja v politične institucije v srednji in vzhodni Evropi

Raziskava zaupanja v institucije v okviru projekta »New Democracies barometer« (Rose v Rus in Toš 2005, 341) v srednji in vzhodni Evropi je prinesla nekoliko drugačne rezultate kot raziskave v zahodnoevropskih državah. Leta 1995 so v desetih srednje- in vzhodnoevropskih državah opravili meritve zaupanja v vladne in nevladne institucije. Ugotovili so, da je zaupanje v institucije v državah srednje in vzhodne Evrope bistveno nižje kot v državah zahodne Evrope. To se najbolj opazi pri zaupanju v državne ali vladne institucije. Poleg tega so opazne značilne razlike med posameznimi vzhodno- in srednjeevropskimi državami. Najvišje zaupanje v vlado so ljudje izrazili v Sloveniji in na Češkem; v Sloveniji in na Hrvaškem najbolj zaupajo parlamentu, v Romuniji in Ukrajini pa cerkvi in duhovščini (v to najmanj zaupajo ljudje na Češkem in v Sloveniji). Na Slovaškem, v Sloveniji, na Češkem in v Bolgariji so ljudje izrazili visoko zaupanje v banke, najnižje pa v Ukrajini in Belorusiji. V znatnem delu opazovanih vzhodnoevropskih držav ljudje najbolj zaupajo cerkvi. To izstopa predvsem v Ukrajini, Belorusiji, Romuniji in na Poljskem, kjer je bila cerkev deležna visokega zaupanja (Rus in Toš 2005, 342).

Če izsledke raziskav v zahodni ter srednji in vzhodni Evropi primerjamo, lahko ugotovimo, »da je izraženo zaupanje v politične institucije v srednje- in vzhodnoevropskem prostoru po

družbenih preobratih v sredini devetdesetih let bistveno nižje kot v zahodnoevropskih državah z dolgoletno demokratično tradicijo« (Rus in Toš 2005, 344).

4.6.3 Raziskave zaupanja v politične institucije v ZDA

Tudi v ZDA so opravili podobne raziskave, med katerimi je vredno omeniti raziskavo »Dinamika zaupanja v politike« (Listhaug v Kirn 2008, 25), ki sta jo izvedla Listhaug in Wiberg (1995). Gre za raziskavo zaupanja v politične in zasebne institucije. Ugotovila sta, da so politične institucije v primerjavi z drugimi javnimi institucijami deležne manjše stopnje zaupanja ljudi. Med političnimi institucijami ljudje najmanj zaupajo vojski, policiji in izobraževalnemu sistemu (glejte Listhaug in Wiberg v Klingemann in Fuchs, 1995).

4.6.4 Raziskave zaupanja v politične institucije v Sloveniji

Če po Rusu in Tošu (2005) v prej omenjeno primerjalno analizo zaupanja v institucije v zahodni, srednji in vzhodni Evropi vključimo podatke iz treh meritev, ki so bile opravljene v okviru slovenske raziskave vrednot v letih 1992, 1995 in 1999, lahko ugotovimo, da je glede na evropska povprečja izražanja zaupanja v institucije Slovenija dosegla nižjo stopnjo zaupanja ljudi v institucije. Ta odstopanja so se navezovala predvsem na odnos državljanov do političnih oz. državnih institucij, deloma pa tudi do zasebnih institucij. Slovenska raziskava je pokazala – kar so potrjevale tudi že omenjene vzporedne raziskave –, da je bil največje stopnje zaupanja ljudi deležen izobraževalni sistem, na drugem mestu je bila policija, sledila ji je vojska, za njo je bil tisk (mediji), nato velika podjetja, cerkev in sindikat. Prav tako je opazen tudi prevladujoči negativni trend v izražanju zaupanja v izbrane institucije. Izjeme v tem pogledu so izobraževalni sistem, množična občila in sindikati, kjer je bil trend zaupanja ljudi v njih pozitiven. Najbolj je upadlo zaupanje ljudi v parlament, javne službe in pravni sistem (Rus in Toš 2005, 345).

4.7 Raziskave zaupanja v politične institucije EU

Če govorimo o EU in evropskih institucijah, je zanimivo, da obstaja veliko raziskav, ki dokazujejo, da je podpora EU večinoma odvisna od podpore nacionalnim institucijam. Sánchez-Cuenca (2000) je v svoji analizi ugotovil, da so slaba mnenja o funkcioniranju nacionalnega sistema povezana z večjo podporo evropski integraciji. Nekateri strokovnjaki zao trdijo, da nizka stopnja podpore EU kaže, kako državljani ocenjujejo uspešnost domačih vlad (glejte Leconte, 2010).

»Nekateri analitiki in teoretiki so šli celo tako daleč, da trdijo, da ni pravega javnega mnenja o evropski integraciji, saj je zaupanje v EU odraz zaupanja v nacionalne vlade« (Anderson v Armingeon in Ceka 2013, 85). To pomeni, da so stališča do EU odraz stališč do nacionalne vlade, ker državljani veliko več vedo o domači politiki, kot vedo o politiki na ravni EU.

Munoz in drugi (2011) dokažejo, da je na ravni posameznika zaupanje v državne institucije močno in pozitivno povezano z zaupanjem v evropske institucije. To ne izključuje možnosti, da je zaupanje v državne institucije lahko negativno povezano z zaupanjem v EU. Munoz in drugi (2011, 555) trdijo, da »življenje v državi z institucijami, ki niso vredne zaupanja, daje spodbude, da se bolj zaupa evropskim institucijam, medtem ko državljani, ki zelo zaupajo državnim institucijam bolj neradi zaupajo evropskim institucijam«.

»Ko o veliki recesiji (finančni in gospodarski krizi) teoretiziramo kot o specifičnem fenomenu, v večini primerov prebivalstvo ne zazna velike razlike med politiko EU in politiko njihove državne vlade. V državah, ki so del EU in Mednarodnega denarnega sklada (IMF), so državljani še posebej kritični do državne vlade.« (Armingeon in Ceka 2014, 86) Če državljani gospodarske in socialne razmere v državi dojemajo kot dobre, bodo z večjo verjetnostjo zaupali nacionalni vladi, in v navezavi na to, tudi EU. Če ekonomija lastne države državljanov ne prepriča, krivijo vlado – na nacionalni ali nadnacionalni ravni. V tem smislu velika recesija samo krepi težnjo, da se pri ocenjevanju EU uporablja nacionalne okoliščine. Ko na primer določeno socialno državo doletijo finančno-varčevalni ukrepi, lahko levičarsko usmerjeni državljani trdijo, da je malo razlogov za zaupanje kateri koli vladi (Armingeon in Ceka 2014).

4.8 Finančna in gospodarska kriza kot vzrok za (ne)zaupanje v institucije EU in podpora evru

Da bi lažje razumeli, kako je finančna in gospodarska kriza vplivala na upad zaupanja v EU in njene institucije, bomo uporabili teoretične ugotovitve Eastona o zaupanju v institucije, ki so jih zelo uspešno aplicirali na tematike EU tudi v mnogih drugih raziskavah (na primer Lindberg in Scheingold 1970; Shepherd 1975; Inglehart in Rabier 1978). Kot ugotavlja Armingeon (2014, 84), je Easton s svojim razlikovanjem med dvema tipoma politične podpore/zaupanja: razpršenim in specifičnim, kot smo že podrobneje razložili, prispeval eno najboljših analitičnih orodij za analizo učinka velike recesije na podpora EU.

Sodeč po Eastonu (1975, 444) je razpršena politična podpora predvidljivejša kot specifična, ker jo je »... težje okrepiti, potem ko je šibka, in težje oslabiti, zatem ko je enkrat močna«. To ne pomeni, da je razpršena politična podpora zelo stabilna. Lahko se spreminja na osnovi šoka ali na osnovi kontinuiranih slabih izkušenj s sistemom. Kot poudari Armingeon (2014, 84), Easton pravi, da »lahko obstajajo primeri, ne tako redki, kot se morda zdi, kjer lahko nenadna frustracija pričakovanja tako sunkovito spodkoplje lojalnost članov nekega sistema, da njihova difuzna (razpršena) podpora nenadno in strmo pade«.

5 LASTNA ANALIZA

Ob upoštevanju vsega do zdaj napisanega je namen lastne analize ugotoviti, kakšen vpliv je imela finančna in gospodarska kriza v posameznih državah EU na zaupanje državljanov v evropske institucije (Evropski parlament, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko – ECB) in evro. Analiziral bom gibanje stopenj zaupanja v zadnjih desetih letih (od 2006 do 2015) na vzorcu osmih držav, ki so v času finančne in gospodarske krize potrebovale pomoč Evropske unije. Te sem razdelil na skupino držav, ki so članice evroobmočja (Grčija, Ciper, Irska, Portugalska, Španija), in na skupno držav, ki niso članice evroobmočja (Latvija, Romunija in Madžarska) (Evropska komisija 2006). Latvija se je evroobmočju pridružila šele 1. januarja 2014, zato sem jo umestil v drugo skupino.

Sočasno s tem bom analiziral gibanje stopenj zaupanja v enakem razdobju še na vzorcu treh izbranih evropskih držav, ki so ves čas ohranjale dokaj konstantno raven ekonomske stabilnosti (Švedska, Finska in Danska) in finančne pomoči EU niso potrebovale. Švedska in Danska nista članici evroobmočja, Finska pa je vanj vključena.

S primerjanjem rezultatov omenjenih dveh vzorcev držav bom lažje prišel do ugotovitev, ali globina finančne in gospodarske krize v posamičnih državah vpliva tudi na zaupanje državljanov v evropske institucije in evro.

Za izvedbo analize se bom poslužil longitudinalne raziskave javnega mnenja med državljani Evropske unije, pri čemer bom v literaturi in medijih največkrat izpostavljeno leto 2008 štel kot leto začetka finančne in gospodarske krize. Kljub temu bom pri vsaki od omenjenih držav poskušal določiti, kdaj točno jo je zajela kriza in kakšna je bila sprememba stopnje zaupanja po tem obdobju. Obenem bom tudi pozoren na spremembe v stopnji zaupanja v trenutku, ko je določena država od Evropske unije prejela finančno pomoč.

Od analize pričakujem, da se bodo države, ki so zašle v finančno in gospodarsko krizo z vidika gibanja (ne)zaupanja v izbrane evropske institucije razlikovale od držav, ki so gospodarsko razmeroma stabilne. Kot sem ugotavljal že v teoretičnem delu, (ne)zadovoljstvo z lastnim položajem (v tem primeru z lastnim ekonomskim položajem, ki se v času krize praviloma slabša) lahko vpliva na nezadovoljstvo ljudi z lastno vlado in se, kot smo videli, prenaša tudi na nadnacionalne institucije in povezave; v našem primeru na evropske institucije in skupno valuto evro.

Večino podatkov za analizo bom črpal iz javnomnenjske raziskave, imenovane Eurobarometer, ki je nastala leta 1973 na pobudo Evropske komisije in od takrat naprej na redni letni ravni raziskuje stališča evropskih državljanov do raznih tematik EU. V posamezno raziskavo je v vsaki od držav članic EU vključenih 1000 državljanov, zgolj Nemčija s 1500, Luksemburg s 600 in Velika Britanija s 1300 vključenimi v raziskavo predstavljajo izjemo. Raziskave, izvedene od dva- do petkrat letno prikazujejo, kako se spreminjajo stališča državljanov do EU, obenem pa v anketah dopuščajo tudi raznolikosti, ki so lahko odvisne od družbeno-kulturnih dejavnikov posameznih držav (Evropska unija 2016).

Del podatkov za analizo bom črpal iz javnomnenjske raziskave, imenovane Flash Eurobarometer. Gre za t. i. *ad hoc* tematske telefonske razgovore, ki potekajo na zahtevo katere koli službe Evropske komisije na vzorcu 500 anketirancev iz posamezne države. Te raziskave komisiji omogočajo, da rezultate dobi razmeroma hitro in da se lahko posveti posebnim ciljnim skupinam, kadar je to potrebno (Evropska komisija 2016).

Pri svoji analizi se bom posvetil raziskavam Eurobarometer, ki so bile izvedene vsako leto spomladi in jeseni, ter raziskavam Flash Eurobarometer, ki so bile izvedene enkrat letno. Pri vsaki od omenjenih držav bom pozornost posvetil štirim vprašanjem, ki so jih od leta 2006 do leta 2015 zastavljali na enak način. Tri izmed njih so proučevala zaupanje v evropske institucije:

1. »Prosim, povejte, ali zaupate oziroma ne zaupate naslednjim institucijam Evropske unije. Evropski parlament.«
2. »Prosim, povejte, ali zaupate oziroma ne zaupate naslednjim institucijam Evropske unije. Evropska komisija.«
3. »Prosim, povejte, ali zaupate oziroma ne zaupate naslednjim institucijam Evropske unije. Evropska centralna banka.«

Eno vprašanje je proučevalo podporo evru kot skupni evropski valuti:

4. »Ali se vam zdi uvedba evra za vašo državo na splošno dobra ali slaba?«

Na prva tri vprašanja o zaupanju v politične institucije so anketiranci lahko odgovorili z »Zaupam«, »Ne zaupam« ali »Ne vem«. Pri svoji analizi se bom usmeril zgolj na pritrdilne odgovore – »Zaupam«.

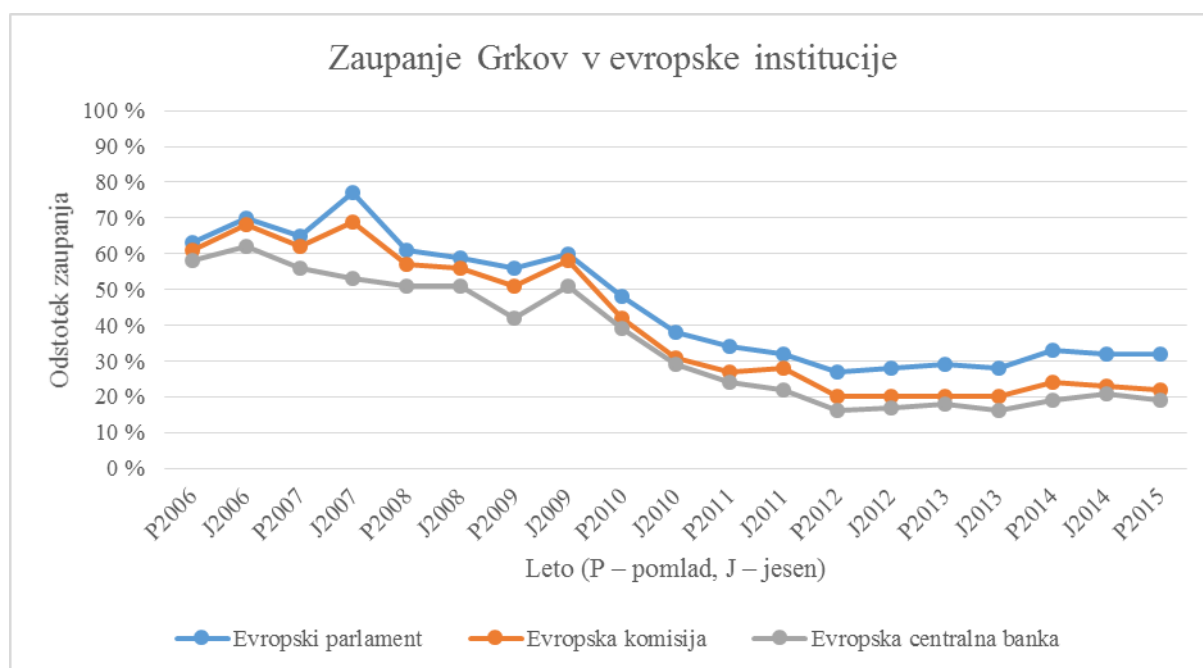
Na četrto vprašanje o podpori evru so anketiranci lahko odgovorili: »Dobra«, »Slaba«, »Ne morem se odločiti« ali »Ne vem«. Tudi v tem primeru sem se pri svoji analizi usmeril zgolj na pritrdilne odgovore – »Dobra«.

5.1 Zaupanje državljanov v Evropski parlament, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko v državah evroobmočja, ki so od EU prejele denarno pomoč

5.1.1 Grčija

Grčija prejema finančno podporo od držav članic EU in Mednarodnega denarnega sklada (IMF) od maja 2010. Finančni ministri iz območja evra in Mednarodni denarni sklad so se novembra 2012 dogovorili o nadaljnji pomoči Grčiji v obliki znižanja cene posojil in podaljšanja roka za odplačilo. Jeseni 2015 je Grčija prejela še tretji sveženj denarne pomoči (European Commission 2016).

Grafikon 5.1: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Grčija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Iz digrama je mogoče razbrati, da je pred začetkom gospodarske krize (2008) kar 77 % Grkov zaupalo Evropskemu parlamentu, 69 % Evropski komisiji in 53 % Evropski centralni banki. Po letu 2008 je opazen upad zaupanja v vse tri institucije. Po letu 2010, ko je Grčija prejela prvi sveženj denarne pomoči, je ta upad še večji. V zadnjih letih pa se spet vidi majhen porast

zaupanja. Državljeni Grčije vseskozi izražajo največje zaupanje Evropskemu parlamentu, najmanjše pa Evropski centralni banki. Zlasti v obdobju po nastopu finančno-gospodarske krize in ob upoštevanju dejstva, da je Evropska centralna banka skupaj z Mednarodnim denarnim skladom (IMF) in Evropsko komisijo Grčiji diktirala varčevalne ukrepe, podatek, da so Grki ves čas izražali najnižje zaupanje Evropski centralni banki, ni zelo presenetljiv.

Kot smo ugotavljali že v teoretičnem delu, je slabši ekonomski položaj ljudi lahko eden od vzrokov za upad zaupanja v politične institucije, kar je v primeru Grčije po letu 2010 več kot očitno.

5.1.2 Ciper

Na prošnjo Cipra 25. junija 2012 so Evropska komisija, Evropska centralna banka in Mednarodni denarni sklad skupaj s ciprsko vlado sprejeli program gospodarske pomoči, ki so ga 24. aprila 2013 potrdile tudi članice evroobmočja za obdobje od 2013 do 2016. Ciper je trenutno v fazi vračanja sredstev, ki je predvideno do leta 2029 (European Commission 2016).

Grafikon 5.2: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Ciper (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

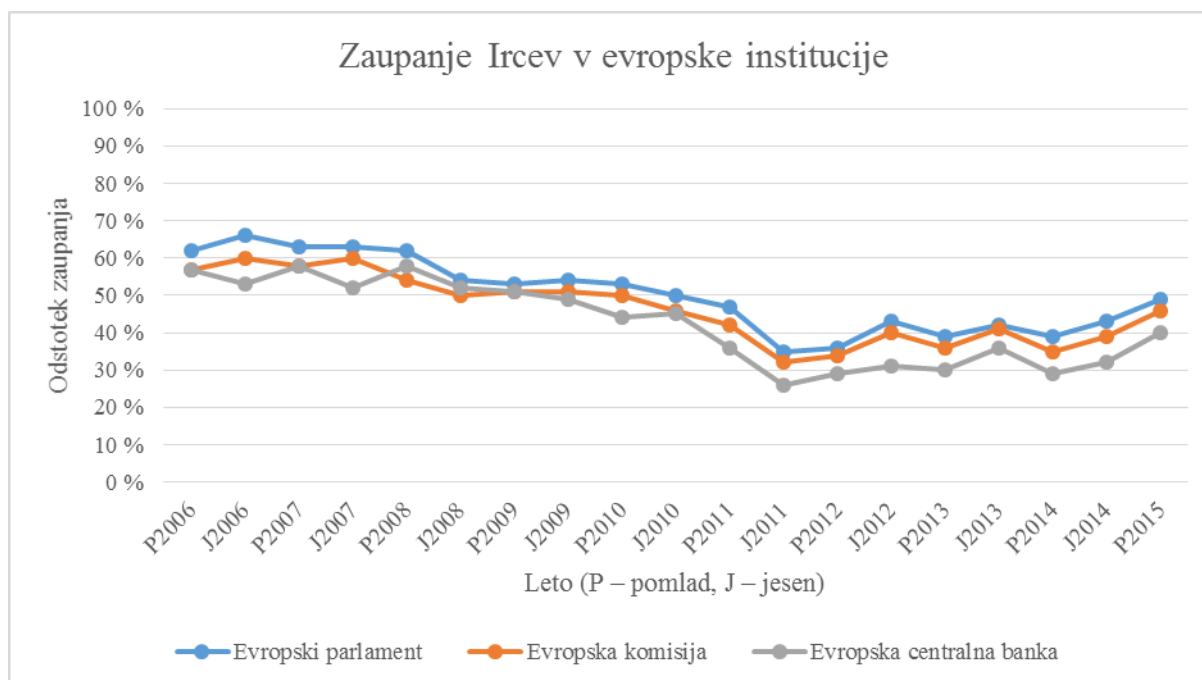
Iz grafikona je razvidno, da je bilo zaupanje v vse tri evropske institucije pred začetkom gospodarske krize (2008) zelo podobno in na razmeroma visoki ravni. Spomladi 2008 je bilo zaupanje v vse tri evropske institucije najvišje; 65 % v Evropski parlament, 63 % v Evropsko komisijo in 64 % v Evropsko centralno banko. Po tem obdobju je opazno počasno upadanje zaupanja v vse tri institucije. Po prejetju finančne pomoči (spomladi 2013) je zaupanje v vse tri institucije doseglo najnižjo točko. V Evropski parlament je tedaj zaupalo le 25 % anketiranih, v Evropsko komisijo 16 %, v Evropsko centralno banko pa zgolj 11 %. Med letoma 2013 in 2014 je zaupanje v vse tri institucije rahlo naraslo in je od takrat stabilno. Zanimivo je izpostaviti, da se je po prejemu finančne denarne pomoči (spomladi 2013) že ob naslednjem anketiranju (jeseni 2013) zaupanje v vse tri evropske institucije povečalo.

Vse kaže na to, da je bila posledica izboljšanja ekonomskega položaja Cipra (spomladi 2013) in posledičnega izboljšanja ekonomskega položaja ljudi ustavitev upadanja zaupanja ljudi v evropske institucije. Opazen je celo rahel preobrat v smeri večanja zaupanja v vse tri evropske institucije.

5.1.3 Irska

Decembra 2010 sta Evropska unija in Mednarodni denarni sklad formalno sprejela program gospodarske pomoči za Irsko, ki je predvidel finančno podporo od leta 2011 do konca leta 2013. Decembra 2013 je Irska uspešno končala program, pri čemer je veliko večino pogojev v okviru programa izpolnila ter si tako povrnila zaupanje finančnih vlagateljev (European Commission 2016).

Grafikon 5.3: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Irska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

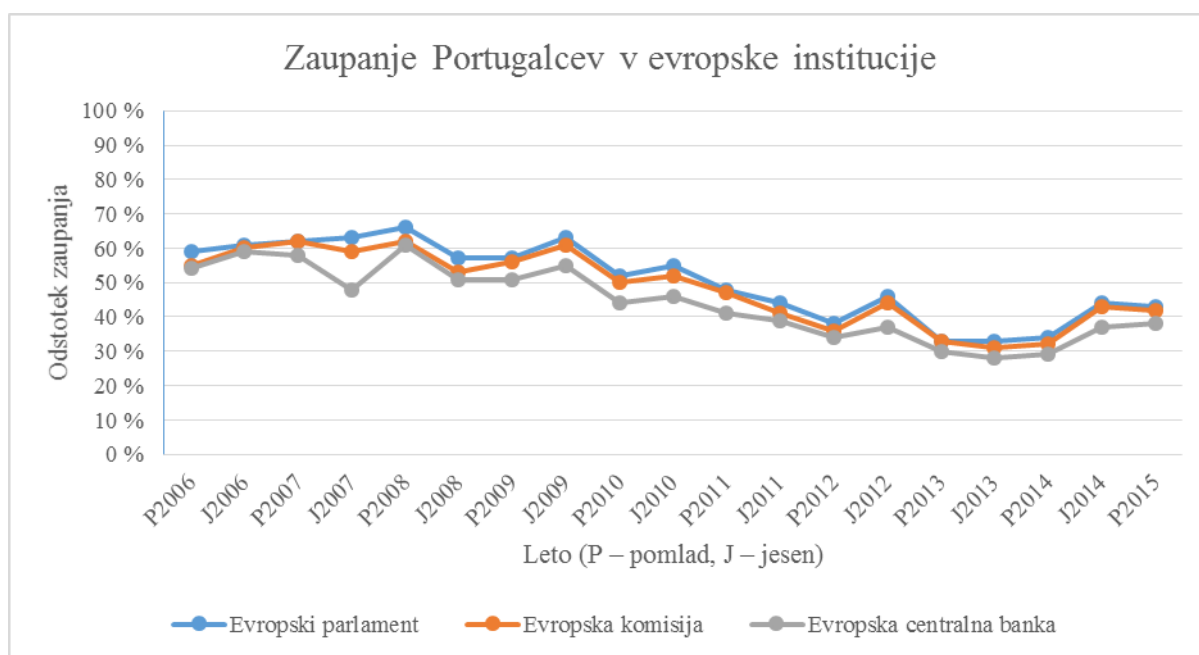
Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Grafikon razkriva razmeroma visoko stopnjo zaupanja v evropske institucije pred začetkom gospodarske krize (2008). Tako se je zaupanje v Evropski parlament med pomladjo 2006 in pomladjo 2008 gibalo med 62 in 66 %, zaupanje v Evropsko komisijo med 54 in 60 %, zaupanje v Evropsko centralno banko pa med 52 in 58 %. Po tem obdobju je zaupanje v institucije začelo upadati in je najnižjo točko doseglo jeseni 2011. V Evropski parlament je zaupalo le še 35 % anketiranih Ircev, v Evropsko komisijo 32 % in v Evropsko centralno banko 26 %. Spomladi 2012 je zaupanje v vse tri institucije ponovno začelo počasi naraščati, z izjemo pomladi 2014, ko je bilo zaznati manjši upad zaupanja, kar pa se je že jeseni 2014 ponovno obrnilo v smeri večanja zaupanja v evropske institucije. Vredno je izpostaviti, da je po prejemu denarne finančne pomoči leta 2011 zaupanje v evropske institucije še naprej upadalo.

5.1.4 Portugalska

Ko so finančni investitorji začeli zahtevati vse večjo donosnost za državna posojila, jim Portugalski tega ni več mogla zagotoviti. »Evropski finančni ministri in Mednarodni denarni sklad so 17. maja 2011 Portugalski odobrili posojilo v vrednosti 78 milijard evrov, s katerim je Portugalska financirala svoj proračunski primanjkljaj, znižala javni dolg, rešila bančni sektor in financirala reforme za spodbujanje gospodarske rasti in odpiranje novih delovnih mest« (European Commission 2016). Leta 2013 je Portugalska že dosegla proračunski presežek. Trenutno je v fazi vračanja finančnega posojila, ki naj bi ga v celoti vrnila do leta 2026 (European Commission 2016).

Grafikon 5.4: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Portugalska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

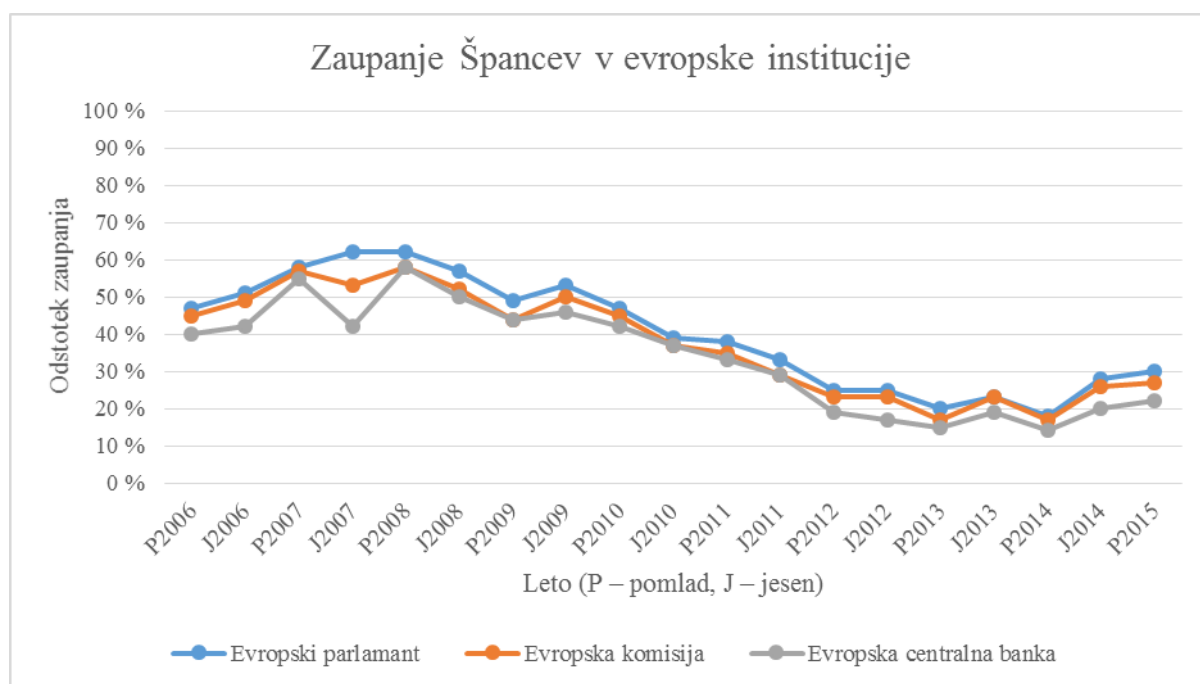
Zaupanje Portugalcev v evropske institucije je do pomladi 2008 neprestano naraščalo. Ob začetku gospodarske krize (2008) pa je opazno počasno upadanje, ki je svojo najnižjo točko doseglo jeseni 2013. Takrat je v Evropski parlament zaupalo 33 % anketiranih, v Evropsko komisijo 31 % in v Evropsko centralno banko samo 28 % anketiranih Portugalcev. Tudi po

letu 2011, ko je Portugalska prejela finančno pomoč, se je upadanje zaupanja v institucije nadaljevalo.

5.1.5 Španija

»Pok nepremičninskega balona je tudi pri španskih posojilojemalcih povzročil, da niso bili več v stanju odplačevati svojih posojil v skupni vrednosti več milijard evrov, kar je ogrozilo španski bančni sektor.« (European Commission 2016) Države članice evroobmočja so tako julija 2012 Španiji zagotovile posojilo v vrednosti 100 milijard evrov, za obdobje 18 mesecev. Španija je januarja 2014 uspešno končala program pomoči in je trenutno v fazi obnove svojega gospodarstva (European Commission 2016).

Grafikon 5.5: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Španija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tudi v Španiji je opazen trend naraščanja zaupanja v analizirane institucije do pomladi 2008 (v Evropski parlament je zaupalo 62 % anketiranih, v Evropsko komisijo 58 % in v Evropsko

centralno banko prav tako 58 % anketiranih), nato pa upad, ki je najnižjo točko dosegel pomladi 2014, ko je Španija sicer uspešno končala program finančne pomoči. Takrat je v Evropski parlament zaupalo le še 18 % anketiranih, v Evropsko komisijo 17 %, v Evropsko centralno banko pa samo 14 % anketiranih Špancev. Po tem obdobju je mogoče zaznati počasno rast zaupanja v vse tri institucije.

Zanimivo je, da se je času prejetja posojila (julija 2012) upadanje zaupanja ljudi v analizirane institucije nadaljevalo, začelo pa se je že po gospodarski krizi leta 2008.

Kot smo ugotavljali že v teoretičnem delu diplomskega dela, ekonomski položaj ljudi lahko vpliva na upad njihovega zaupanja v evropske institucije. Na primeru Španije po letu 2008 je to več kot očitno. Šele ko se je gospodarski (ekonomski) položaj države po letu 2014 začel ponovno izboljševati (in posledično tudi ekonomski položaj ljudi), se je zaupanje ljudi v evropske institucije začelo večati.

V vseh petih državah evroobmočja, ki so od EU prejemale finančno denarno pomoč, je mogoče opaziti, da je v času gospodarske krize zaupanje v analizirane institucije upadlo. Največjega upada zaupanja je bila deležna Evropska centralna banka, kar ob upoštevanju njene velike vloge v programih dodeljevanja finančne pomoči, ni nenavadno.

Trend upadanja zaupanja je bil različen. Največje razlike med najvišjo stopnjo zaupanja v evropske institucije pred začetkom gospodarske krize in najnižjo stopnjo zaupanja v evropske institucije v času po gospodarski krizi so opazne v Grčiji, na Cipru in v Španiji. Na Portugalskem in Irskem so razlike v upadu zaupanja v vse tri evropske institucije tudi zelo opazne, vendar razhajanja odstotkovno niso tako velika kot v prej omenjenih treh državah.

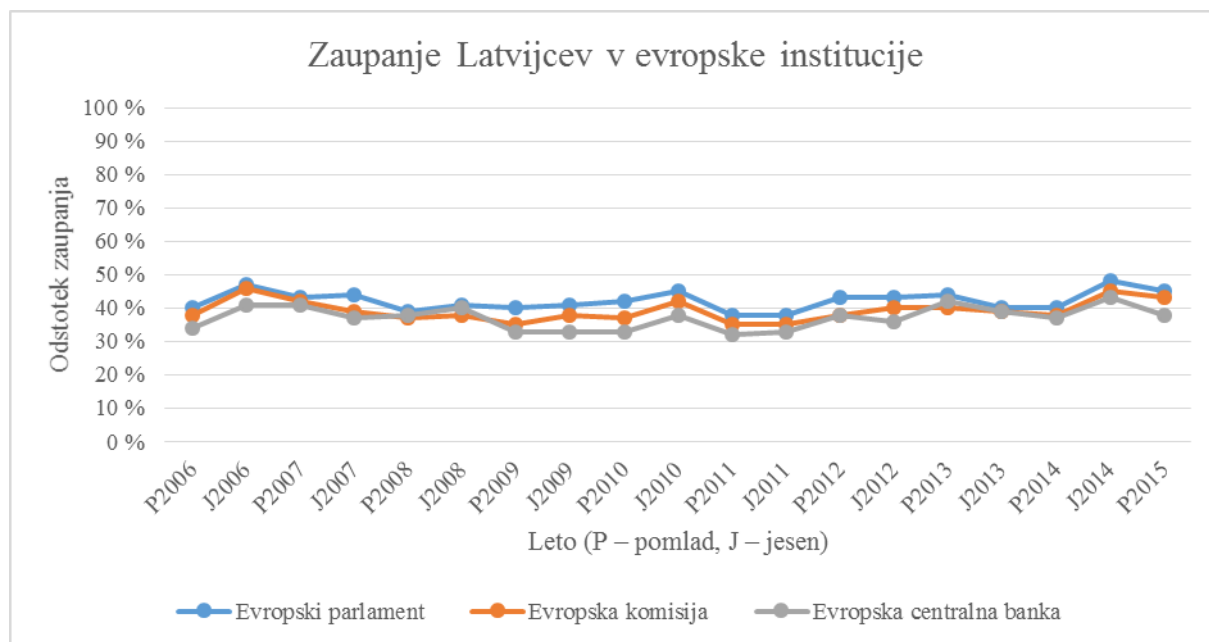
Izmed vseh petih analiziranih držav evroobmočja, ki so od EU prejele finančno pomoč, je leta samo na Cipru po letu 2013 pozitivno vplivala na zaupanje ljudi v evropske institucije. V vseh preostalih državah se je kljub finančni pomoči trend večanja nezaupanja v evropske institucije nadaljeval.

5.2 Zaupanje državljanov v Evropski parlament, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko v državah zunaj evroobmočja, ki so od EU prejele denarno pomoč

5.2.1 Latvija

Latviji so finančno pomoč odobrili decembra 2008, in sicer v višini 7,7 milijarde evrov, od katerih jih je dejansko prejela 4,5 milijarde. Program pomoči se je iztekel 19. januarja 2012. Do 16. januarja 2015 je Latvija v celoti vrnila svoje posojilo (European Commission 2016).

Grafikon 5.6: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Latvija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

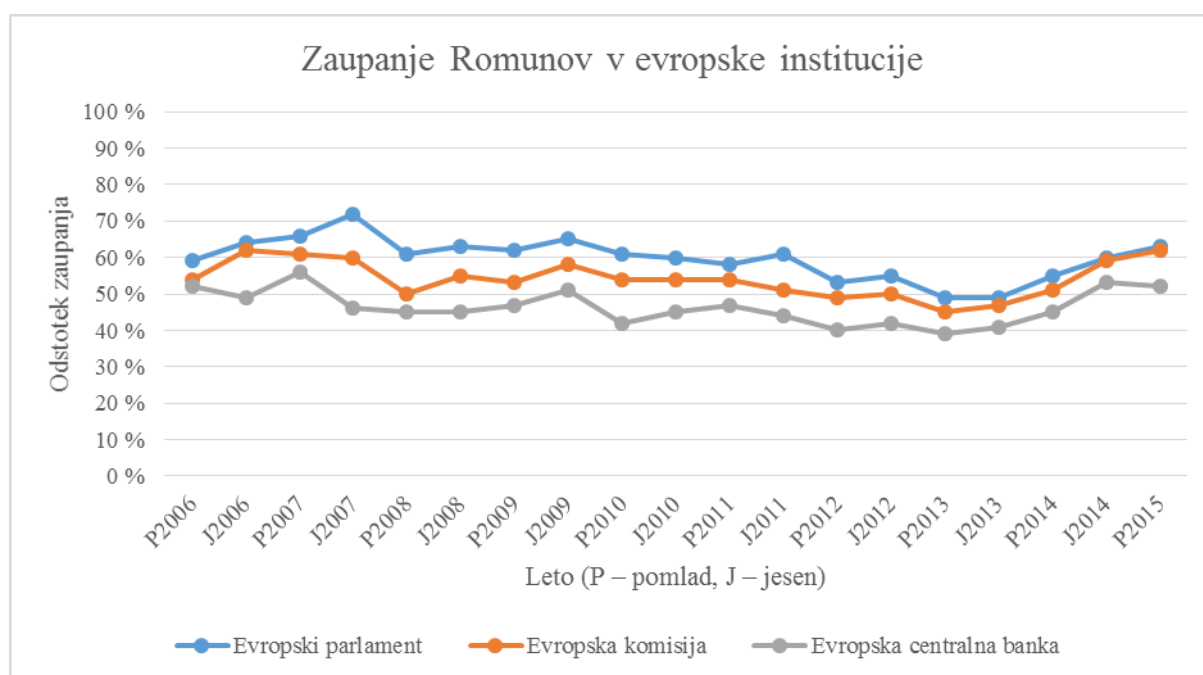
Iz grafikona je razvidno, da je zaupanje ljudi v vse tri izbrane evropske institucije od pomladi 2006 do pomladi 2015 na razmeroma enaki ravni. Zanimivo je, da je bilo zaupanje ljudi v Latviji v analizirane evropske institucije že pred gospodarsko krizo nižje od povprečnega zaupanja v Grčiji, na Cipru, Irskem, Portugalskem in v Španiji. Največjega zaupanja so bile evropske institucije v Latviji deležne jeseni 2006. Takrat je v Evropski parlament zaupalo 47 % anketiranih Latvijcev, v Evropsko komisijo 46 % in v Evropsko centralno banko 41 %

anketiranih. Po gospodarski krizi leta 2008 in po prejetju finančne denarne pomoči EU je zaznati upad zaupanja v Evropsko centralno banko. Najnižje zaupanje v evropske institucije je bilo v Latviji spomladi 2011. Takrat je v Evropski parlament zaupalo 38 % anketiranih, v Evropski parlament 35 % anketiranih, v Evropsko centralno banko pa 32 % anketiranih Latvijcev.

5.2.2 Romunija

Evropska unija je Romuniji za izhod iz finančne in gospodarske krize odobrila pomoč po treh vzporednih programih. Prvi je veljal med letoma 2009 in 2011, drugi med letoma 2011 in 2013, tretji program pa se je začel leta 2013 in se iztekel 30. septembra 2015. Do maja 2018 naj bi Romunija vrnila do 70 % denarne pomoči (European Commission 2016).

Grafikon 5.7: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Romunija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

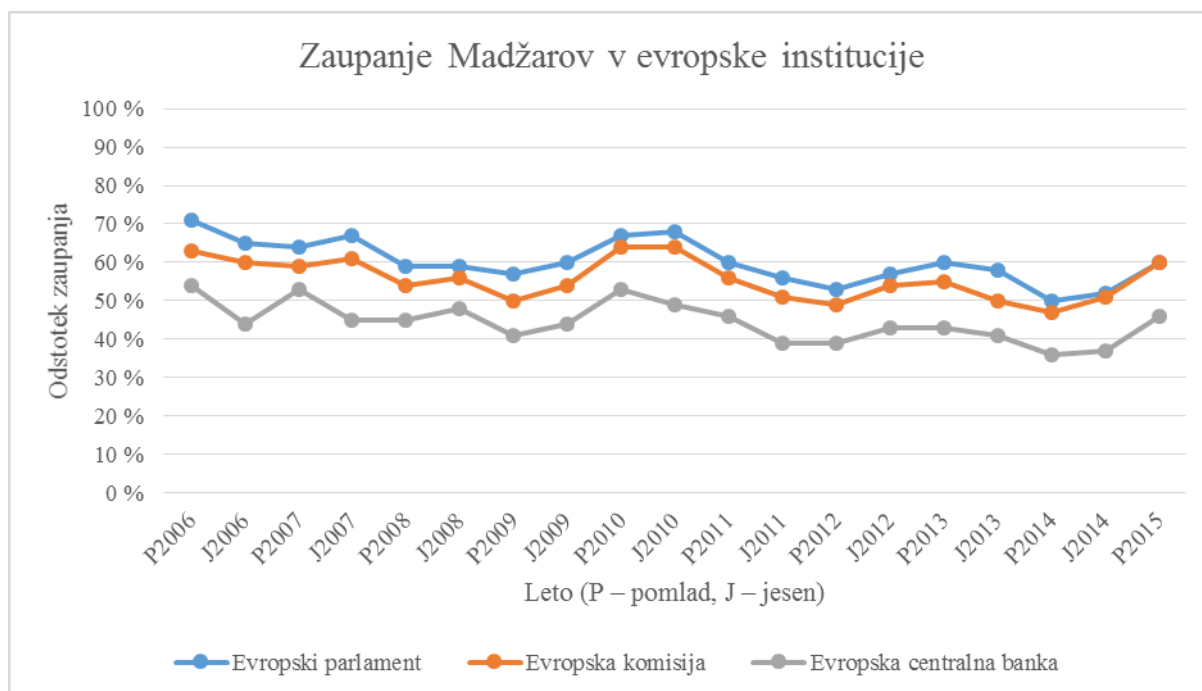
Iz grafikona je razvidno, da je v Romuniji zaupanje ljudi v evropske institucije vseskozi na dokaj visoki ravni. V Evropski parlament je največ Romunov zaupalo jeseni 2007 (72 %), v

Evropsko komisijo jeseni 2006 in spomladi 2015 (obakrat 62 %), v Evropsko centralno banko pa spomladi 2007 (56 %). Ob začetku gospodarske krize leta 2008 je bilo tudi v Romuniji zaznati rahlo upadanje zaupanja ljudi v evropske institucije, ki se je postopno nadaljevalo do pomladi 2013, ko je v Evropski parlament zaupalo 49 % anketiranih, v Evropsko komisijo 45 % in v Evropsko centralno banko 39 % anketiranih Romunov. Po jeseni 2013, ko je Romunija prejela še tretji sveženj finančne pomoči Evropske unije, je opazen trend naraščanja zaupanja ljudi v evropske institucije. Vse kaže na to, da so vsi trije svežnji finančne pomoči, ki so jih Romuniji odobrili v letih 2009, 2011 in 2013, vplivali na ekonomski položaj države in posledično njenih prebivalcev. Posledica je bila manjši upad zaupanja ljudi v evropske ustave, kot bi morda pričakovali, če Romunijo primerjamo z Grčijo ali Španijo.

5.2.3 Madžarska

»Zaradi več pretresov na lastnem trgu in nezmožnosti poplačila zunanjega dolga je Madžarska oktobra 2008 Evropsko unijo, Mednarodni denarni sklad (IMF) in Svetovno banko zaprosila za finančno pomoč.« (European Commission 2016) Evropska unija in Mednarodni sklad sta ji skupno odobrila 14,2 milijarde evrov denarne pomoči. Januarja 2015 je Madžarska vrnila že več kot 70 % posojila (European Commission 2016).

Grafikon 5.8: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Madžarska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Med letoma 2006 in 2015 je tudi na Madžarskem zaupanje v evropske institucije upadalo, vendar ne tako močno, kot smo to videli na primeru Grčije, Cipra, Irske, Portugalske in Španije. Iz grafikona je razbrati upad zaupanja v institucije po gospodarski krizi leta 2008, vendar se je ta trend že jeseni 2009 obrnil v pozitivno smer. Spomladi 2010 je v Evropski parlament zaupalo 67 % anketiranih, 64 % v Evropsko komisijo in 53 % v Evropsko centralno banko. Po letu 2010 je razvidno rahlo valovanje zaupanja, najprej upadanje do pomladi 2012, nato ponovno naraščanje zaupanja do pomladi 2013, nato spet upad zaupanja do pomladi 2014, potem je zaupanje ponovno začelo naraščati. Po prejetju finančne pomoči (konec leta 2008) je zaupanje v vse tri izbrane institucije rahlo upadlo, v naslednjih letih pa se je trend obrnil v smeri krepitve zaupanja ljudi v evropske institucije.

V vseh treh državah zunaj evroobmočja (v Latviji, Romuniji in na Madžarskem), ki so od EU prejemale finančno denarno pomoč, je opazen počasnejši in manj radikalen trend upadanja zaupanja v izbrane evropske institucije v analiziranem obdobju kot v državah iz prejšnje analizirane skupine. Najmanjši upad zaupanja v evropske institucije je opazen v Latviji, v

Romuniji in na Madžarskem pa nekoliko večji. Tako kot pri prvi analizirani skupini držav je tudi v primeru Latvije, Romunije in Madžarske največji upad zaupanja doživela Evropska centralna banka, kar je ob upoštevanju njene velike vloge v programih dodeljevanja finančne pomoči pričakovano.

Izmed vseh treh analiziranih držav zunaj evroobmočja, ki so od EU prejele finančno pomoč, je le-ta samo v Romuniji po letu 2009 (prvi sveženj finančne pomoči) pozitivno vplivala na zaupanje ljudi v evropske institucije. V Latviji in na Madžarskem se je kljub finančni pomoči trend večanja nezaupanja v evropske institucije nadaljeval.

5.3 Zaupanje državljanov v Evropski parlament, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko v državah evroobmočja, ki od EU niso prejele denarne pomoči

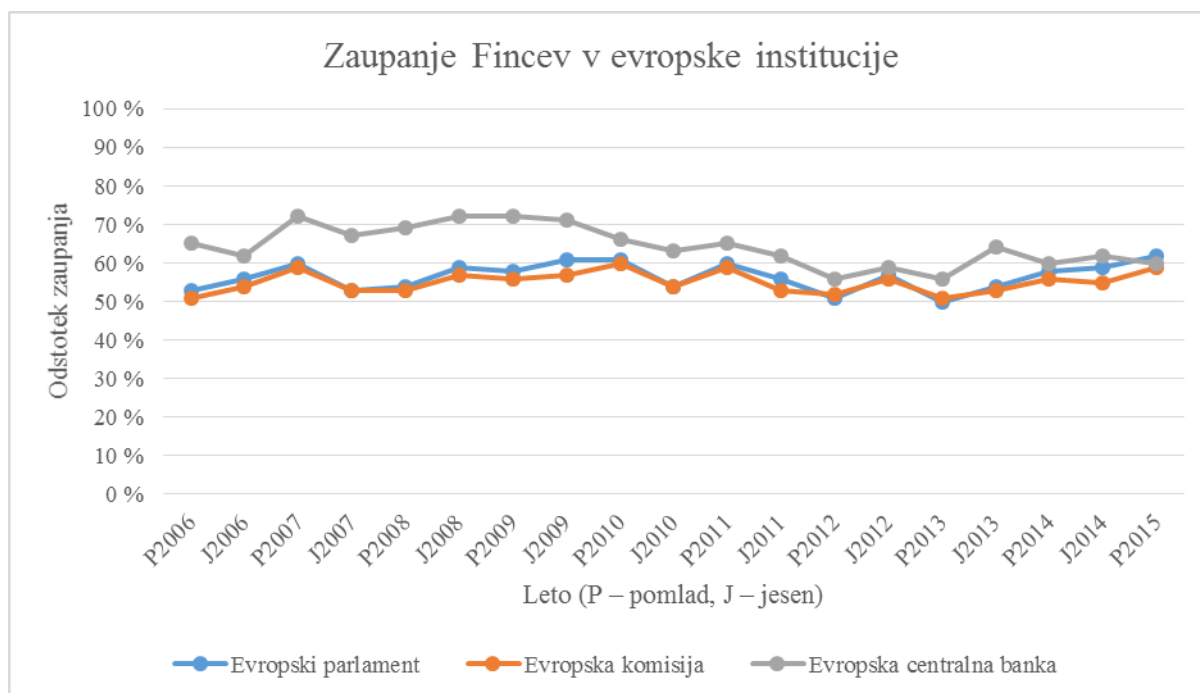
Pri izboru treh gospodarsko ves čas uspešnih in stabilnih držav Evropske unije sem se oprl na "lestvico najuspešnejših evropskih gospodarstev", ki jo je leta 2012 izdal "The World Economic Forum" (Svetovni gospodarski forum), ki je bil ustanovljen leta 1971 kot neprofitna, neodvisna in nepristranska organizacija s sedežem v Ženevi. Forum se zavzema za izboljšanje stanja v svetu z mednarodnim spodbujanjem sodelovanja med javnim in zasebnim sektorjem.

V prej omenjenem seznamu najuspešnejših evropskih gospodarstev so najvišja tri mesta zasedle Švedska, Finska in Danska (World Economic Forum 2016).

5.3.1 Finska

Svetovni gospodarski forum (2012) je Finsko uvrstil med najuspešnejše in gospodarsko najstabilnejše evropske države, ker je zelo podjetno usmerjena, saj z lastnimi naložbami podpira ustanavljanje novih in prodornih podjetij. Prav tako zaseda najvišji položaj med evropskimi državami v visokem šolstvu in poklicnem usposabljanju. V zadnjem desetletju je to zagotovilo izobraženo delovno silo, potrebno za hitro prilagajanje spreminjajočemu se okolju, kar je postavilo temelj za visoko raven tehnološkega napredovanja (World Economic Forum 2012).

Grafikon 5.9: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Finska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

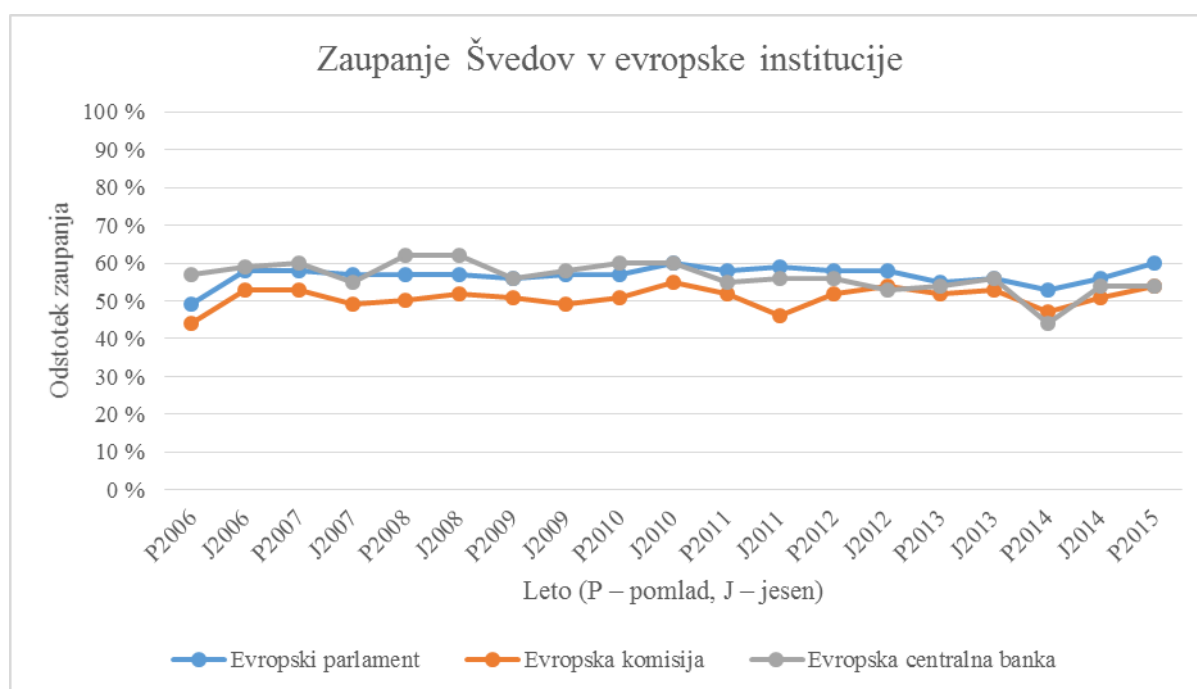
Iz grafikona je razvidna precej stabilna stopnja zaupanja v evropske institucije od pomladi 2006 do pomladi 2015. Pri Finski je precejšnja naklonjenost Evropski centralni banki še izrazitejša, saj je ves čas deležna največje stopnje zaupanja (spomladi 2007, jeseni 2008 in spomladi 2009 kar 72 %). Zanimivo je, da je v času nastopa evropske gospodarske krize leta 2008 zaupanje v vse tri institucije naraščalo. Upad zaupanja v Evropsko centralno banko je opazen šele spomladi 2010. Do pomladi 2015 je ostajalo na razmeroma enaki ravni.

5.4 Zaupanje državljanov v Evropski parlament, Evropsko komisijo, Evropsko centralno banko v državah zunaj evroobmočja, ki od EU niso prejele denarne pomoči

5.4.1 Švedska

Svetovni gospodarski forum (2012) je po gospodarski uspešnosti in stabilnosti med vsemi državami članicami Evropske unije Švedsko uvrstil na najvišje mesto. Po njihovem mnenju je razlog za to v velikem poudarku Švedske na izobraževanju in usposabljanju spretne delovne sile, pa tudi v odličnem podjetniškem okolju z zdravo konkurenco na domačem trgu in močno kulturo podjetništva. Švedska je po njihovem mnenju tako zelo napredovala, ker pospešeno spodbuja uporabo najnovejše digitalne tehnologije za povečanje produktivnosti in inovativnosti (World Economic Forum 2012).

Grafikon 5.10: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Švedska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

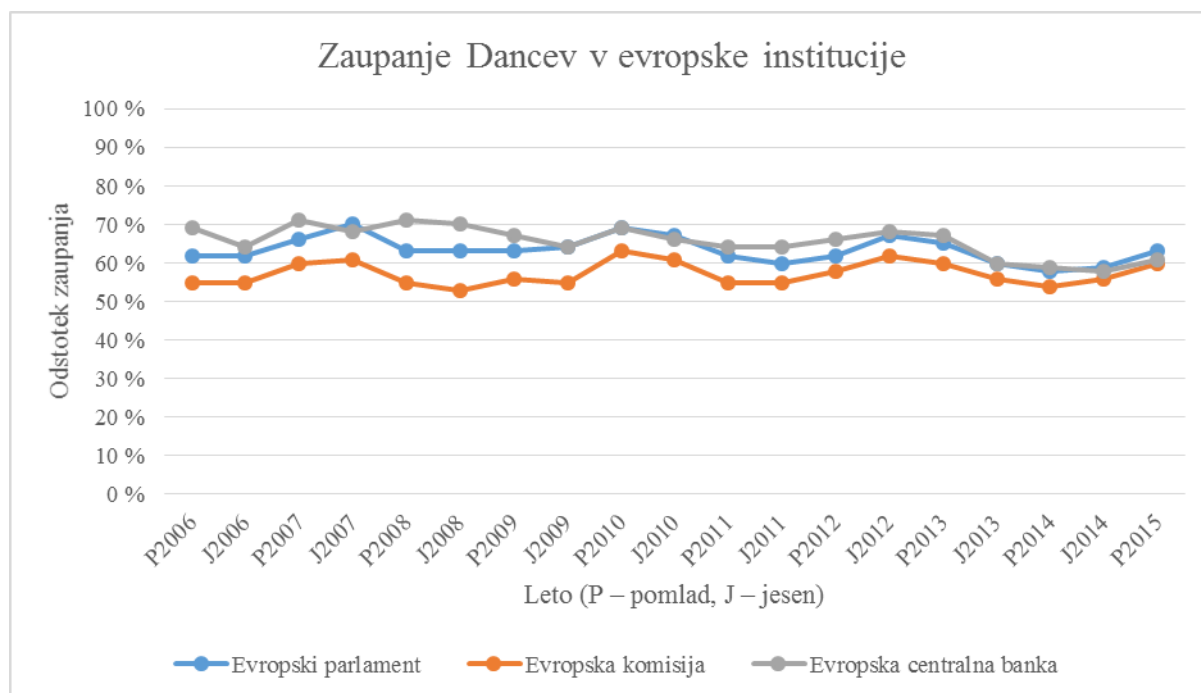
Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Grafikon prikazuje precej stabilno stopnjo zaupanja v analizirane evropske institucije od pomladi 2006 do pomladi 2015. Iz grafikona je prav tako razvidno, da se po gospodarski krizi leta 2008, ki je prizadela tudi Švedsko, vendar manj kot mnoge druge, zlasti južne in vzhodne države članice Evropske unije, zaupanje v analizirane institucije ni bistveno spremenilo. Spomladi 2009 je malo upadlo le zaupanje v Evropsko centralno banko. Če smo pri analizi podatkov držav, ki so prejemale denarno podporo, ugotovili, da ljudje najbolj zaupajo Evropskemu parlamentu in najmanj Evropski centralni banki, je v primeru Švedske to nekoliko drugače, saj so Švedski (tako kot Finci) do jeseni 2011 najbolj zaupali Evropski centralni banki, najmanj pa Evropski komisiji. Podobno kot na Finskem pa je po pomladi 2011 zaupanje v Evropsko centralno banko začelo počasi upadati.

5.4.2 Danska

Svetovni gospodarski forum (2012) je Dansko med vsemi državami članicami Evropske unije uvrstil na tretje mesto po gospodarski uspešnosti in stabilnosti. To mesto si je prislužila z izjemno inovativnostjo, odprtim, proevropsko usmerjenim in posledično izredno učinkovitim trgov ter močno mrežo socialne varnosti (World Economic Forum 2012).

Grafikon 5.11: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Danska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tudi na primeru Danske je opazna visoka stopnja zaupanja v Evropsko centralno banko, v času gospodarske krize 2008 je ta še narasla z 68 % jeseni 2007 na 71 % spomladi 2008. Zaupanje v Evropski parlament je v času gospodarske krize malo upadlo (s 70 % jeseni 2007 na 63 % jeseni 2008), prav tako zaupanje v Evropsko komisijo (z 61 % jeseni 2007 na 53 % jeseni 2008). Z manjšimi odstopanji se je zaupanje v vse tri evropske institucije do pomladi 2015 držalo na razmeroma visoki in konstantni ravni.

Kot smo videli v teoretičnem delu, lahko poleg ekonomskega položaja ljudi tudi njihov socialni položaj vpliva na njihovo (ne)zaupanje v politične institucije. Danska je očitno dober primer, kako dober ekonomski in socialni položaj ljudi vpliva na njihovo razmeroma stabilno zaupanje v evropske institucije v analiziranem obdobju.

V vseh treh v tem razdelku analiziranih državah so bile stopnje zaupanja v analizirane evropske institucije skozi celotno analizirano obdobje višje in stabilnejše kot v predhodno analiziranih državah. V nasprotju s prejšnjimi državami (Grčijo, Ciprom, Irsko, Portugalsko,

Španijo, Latvijo, Romunijo in Madžarsko) je bila stopnja zaupanja v Evropsko centralno banko v ekonomsko stabilnih državah precej višja in stabilnejša, čeprav je mogoče zaznati tudi nekaj upada zaupanja v to institucijo v vseh treh državah. V času gospodarske krize leta 2008 je zaupanje v evropske institucije na Finskem celo naraslo, na Švedskem ostalo praktično nespremenjeno, na Danskem pa rahlo upadlo.

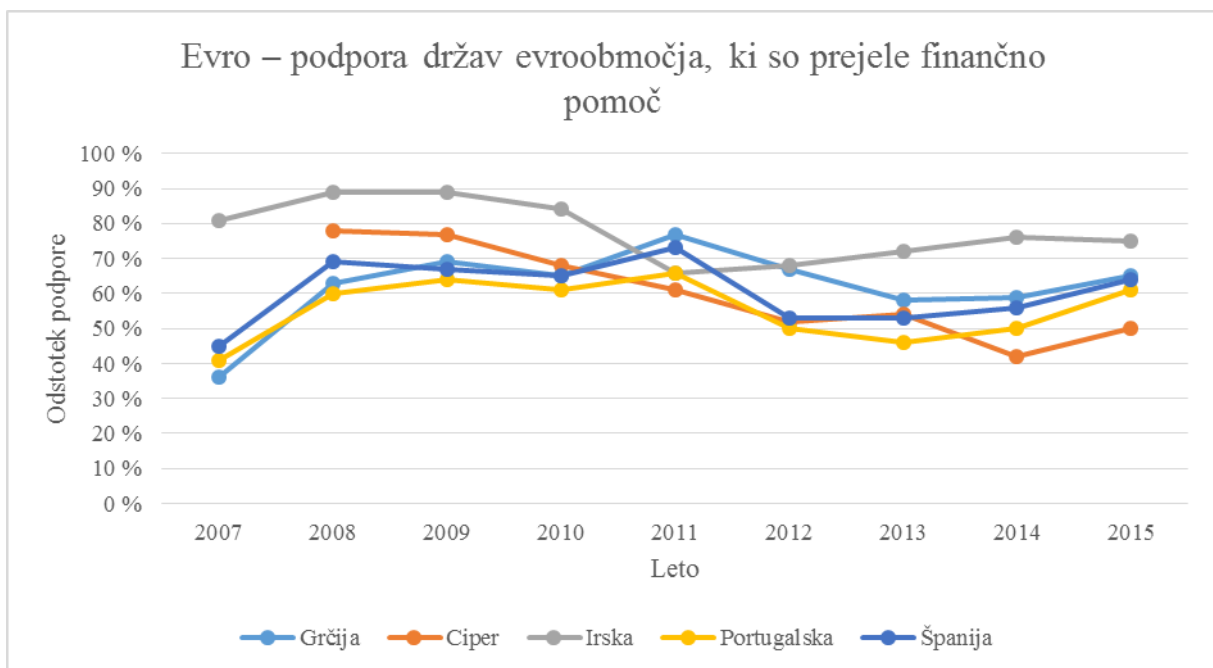
5.5 Podpora državljanov evru v državah evroobmočja, ki so od EU prejele denarno pomoč

5.5.1 Grčija, Ciper, Irska, Portugalska in Španija

Pri analizi podpore evru sem lahko analiziral podatke Flash Eurobarometra, ki pa združujejo zgolj podatke za države, ki so članice evroobmočja, zato držav, ki niso članice evroobmočja v svojo analizo nisem mogel vključiti.

Ciper je v evroobmočje vstopil 1. januarja 2008, zato za leto 2007 ni na voljo podatkov o podpori Ciprčanov evru. Latvija je v evroobmočje vstopila šele 1. januarja 2014, zato sem jo iz analize izvzel. Romunija in Madžarska nista članici evroobmočja.

Grafikon 5.12: Gibanje podpore državljanov evru: Grčija, Ciper, Irska, Portugalska, Španija (v % prikazani odgovori »Dobra«)

Vir: Flash Eurobarometer (2007–2015).

Kot razkriva grafikon, je v času pred gospodarsko krizo, med letom 2007 in 2008, podpora evru v vseh državah močno narasla (v Grčiji celo s 36 na 63 %). V Grčiji, na Portugalskem in

v Španiji je bila nato do leta 2010 podpora ljudi evru razmeroma stabilna, potem pa je v nekaterih analiziranih državah leta 2011 narasla (Grčija 77 %, Portugalska 63 %, Španija 73 %). Sledil je padec podpore leta 2012 (Grčija 67 %, Portugalska 50 %, Španija 53 %), po letu 2013 pa je ponovno opazno naraščanje podpore evru. Leta 2015 je evro v Grčiji podpiralo 65 % anketiranih, na Portugalskem 61 % anketiranih in v Španiji 64 % anketiranih.

Zanimivo za Grčijo je, da so državljani evro najbolj podpirali leta 2011 (77 %), eno leto po tem, ko je Grčija od EU prejela finančno denarno pomoč za izhod iz finančne krize. V Španiji je bilo v času finančno-gospodarske krize, med letoma 2011 in 2012, zaznati največji padec podpore ljudi evru. Ko je leta 2012 EU Španiji odobrila finančno pomoč, pa je prišlo do preobrata v pozitivno smer.

Tudi na Portugalskem je mogoče zaznati porast podpore evru leta 2011, ko je država od EU prejela finančno pomoč, vendar je podpora že naslednje leto močno upadla (s 66 % leta 2011 na 50 % leta 2012).

Z vidika podpore ljudi evru nekoliko izstopata Irska in Ciper. Na Irskem je bila do leta 2010 podpora evru izredno visoka (2008 81 %, 2008 89 %, 2009 89 %, 2010 84 %), nato je sledil močan padec leta 2011 (66 %) in počasna rast do leta 2015 (75 %). Kot smo ugotovili pri analizi podpore evropskim institucijam, je bila Irska v času od 2011 do 2013 prejemnica finančne podpore. Vse kaže na to, da je slab gospodarski položaj na Irskem leta 2010 vplival na nižjo podporo ljudi evru in da je prejem finančne pomoči leta 2012 vplival na pozitivno podporo evru v letih, ki so sledila.

Ko je Ciper 2008 prevzel evro, je bila podpora državljanov najvišja (78 %), nato je začela upadati in leta 2014 dosegla najnižjo vrednost (42 %). Iz grafikona je razvidno, da je bila v času državne gospodarske krize (po letu 2012) in prejemanju finančne podpore EU (po letu 2013) podpora evru najnižja. Iz grafikona lahko sklepamo, da je svetovna gospodarska kriza 2008 vplivala na vse nižjo podporo evru, da pa je državna gospodarska kriza na Cipru (2012) še vplivala na dodaten padec podpore evru.

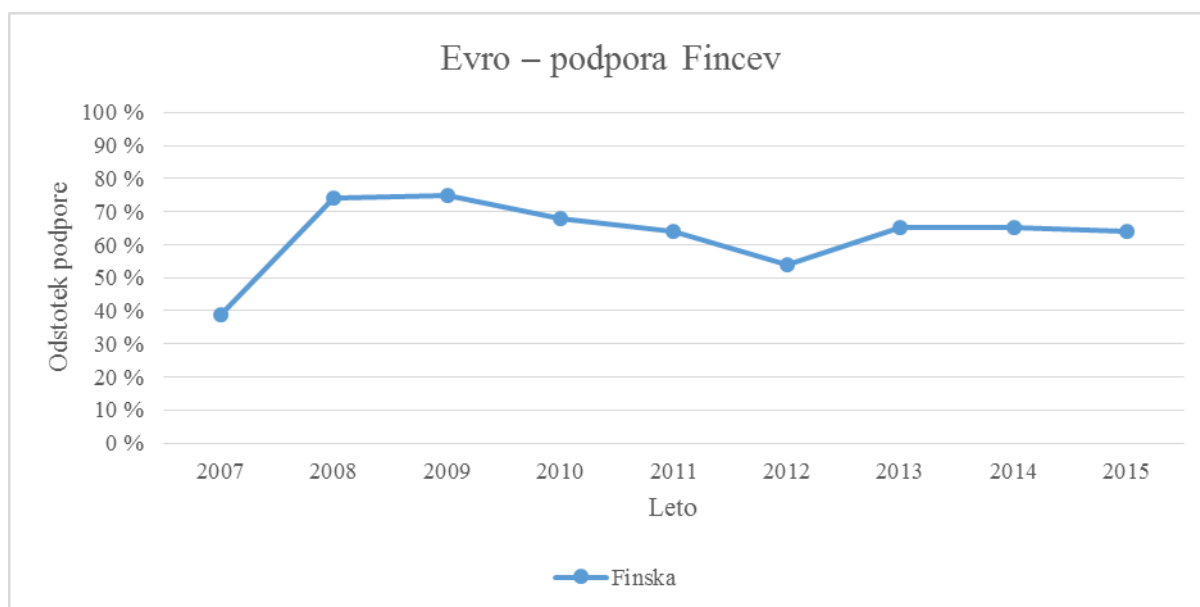
V vseh petih analiziranih državah (z izjemo Irske in Cipra) je podpora evru iz leta 2007 v leto 2008, ko se je začela gospodarska kriza, zelo poskočila, po tem obdobju pa je, z izjemo Portugalske in Grčije, podpora v vseh drugih državah začela rahlo upadati. Vse kaže na to, da gospodarska kriza po letu 2008 ni imela večjega vpliva na upad ali porast podpore evru.

5.6 Podpora državljanov evru v državah zunaj evroobmočja, ki od EU niso prejele denarne pomoči

5.6.1 Finska

Ker Švedska in Danska nista članici evroobmočja, sem lahko analiziral zgolj podatke za Finsko.

Grafikon 5.13: Gibanje podpore državljanov evru: Finska (v % prikazani odgovori »Dobra«)

Vir: Flash Eurobarometer (2007–2015).

Iz grafikona je razvidno, da je podpora evru na Finskem, ki je kriza ni zelo prizadela in finančne pomoči ni potrebovala, tik pred gospodarsko krizo močno narasla, z 39 % leta 2007 na 74 % leta 2008, nato pa začela rahlo upadati in je najnižjo točko dosegla leta 2012 (54 %). Ta upad je lahko bil posledica gospodarsko-finančne krize, ki je prizadela velik del Evrope.

Po letu 2013 pa podpora evru ostaja praktično nespremenjena (65 % leta 2013 in 2014 ter 64 % leta 2015).

SKLEP

V diplomskem delu sem raziskal vpliv gospodarske in finančne krize na zaupanje državljanov v izbrane evropske institucije (Evropski parlament, Evropsko komisijo in Evropsko centralno banko) in na podporo evru. Analiziral sem podatke javnomnenjskih raziskav Eurobarometer v časovnem obdobju od leta 2016 do leta 2015 in Flash Eurobarometer v časovnem obdobju od leta 2007 do leta 2005 v enajstih državah članicah Evropske unije. Te države sem razvrstil v dve skupini: v skupino držav, ki so zaradi finančnih in gospodarskih težav od Evropske unije prejele finančno podporo (Grčija, Ciper, Irska, Portugalska, Španija, Latvija, Romunija in Madžarska), in v skupino držav, ki so bile ves čas gospodarsko stabilne (jih je kriza manj prizadela) ter od Evropske unije niso prejele finančne pomoči (Švedska, Finska in Danska). To skupino držav sem dodal, da bi lažje primerjal morebitne razlike v zaupanju ljudi v evropske institucije med državami, ki so od Evropske unije prejele finančno pomoč, in državami, ki finančne pomoči niso prejele. Vsako od omenjenih skupin sem še dodatno razdelil na podskupino držav, ki so članice evroobmočja (uporabljajo skupno valuto evro), in na skupino držav, ki niso članice evroobmočja (ne uporabljajo skupne valute).

Pri analizi zaupanja v evropske institucije sem ugotovil, da že znotraj skupine držav članic, ki so od Evropske unije prejemale finančno pomoč, obstajajo razlike v zaupanju ljudi v evropske institucije. Tako je na primer pri državah, ki so članice evroobmočja, zaupanje ljudi v evropske institucije v analiziranem obdobju bolj upadlo kot v državah zunaj evroobmočja. Pred svetovno gospodarsko krizo leta 2008 je bilo zaupanje državljanov Grčije, Cipra, Irske in Portugalske v evropske institucije na zelo visoki ravni. Nekoliko nižje zaupanje v evropske institucije so izrazili Španci. Po gospodarski krizi 2008 je zaupanje v evropske institucije v vseh omenjenih državah začelo zelo upadati.

Pri skupini držav, ki so prav tako bile prejemnice finančne pomoči, vendar niso članice evroobmočja (Latvija, Romunija in Madžarska), je položaj nekoliko drugačen. Zaupanje v evropske institucije je v analiziranem časovnem obdobju na dokaj enaki (stabilni) ravni, z rahlim trendom upadanja med letoma 2006 in 2015. V primerjavi z državami iz evroobmočja je bilo zaupanje v evropske institucije na Madžarskem in v Romuniji ves čas dokaj stabilno in na razmeroma visoki ravni (kot v državah evroobmočja pred gospodarsko krizo), le v Latviji so bile vrednosti zaupanja ljudi v evropske institucije vseskozi v povprečju za 10 % nižje od povprečnih vrednosti na Madžarskem in v Romuniji. Vse kaže na to, da gospodarska kriza leta 2008 ni imela zelo velikega vpliva na zaupanje državljanov teh držav v evropske

institucije, saj je v naslednjih letih ostalo na enaki ravni ali se je celo nekoliko obrnilo v smeri večje podpore (Latvija).

V skupini držav, ki jih kriza ni zelo prizadela in ki od Evropske unije niso prejemale finančne pomoči, ni opaznih bistvenih razlik v zaupanju ljudi v evropske institucije, med Finsko, ki je del evroobmočja, ter Švedsko in Dansko, ki nista članici evroobmočja. V vseh treh državah je v analiziranem obdobju opazna dokaj stabilna in razmeroma visoka podpora vsem trem analiziranim evropskim institucijam. Na Finskem je zaupanje ljudi v evropske institucije po gospodarski krizi leta 2008 nekoliko naraslo, na Švedskem in Danskem pa je nekoliko upadlo, vendar so ti odkloni bistveno manjši od močnega upadanja zaupanja v državah, ki so članice evroobmočja in so prejele finančno podporo.

Zanimivo je tudi dejstvo, da vse države, ki so bile prejemnice finančne pomoči (Grčija, Ciper, Irska, Portugalska, Španija, Latvija, Romunija in Madžarska) v analiziranem obdobju najbolj zaupajo Evropskemu parlamentu, najmanj pa Evropski centralni banki, po drugi strani pa države, ki v analiziranem obdobju niso prejele finančne pomoči, najbolj zaupajo Evropski centralni banki, najmanj pa Evropski komisiji.

Pri analiziranju podpore evru sem imel na razpolago nekoliko okrnjene podatke, saj vse prej omenjene države niso bile vključene v javnomnenjsko raziskavo Flash Eurobarometer. Vključene so bile zgolj članice evroobmočja. Tako sem analiziral podatke dveh skupin; na eni strani skupine držav, ki so prejele finančno pomoč Evropske unije in so članice evroobmočja (Grčija, Ciper, Irska, Portugalska in Španija), ter na drugi strani Finsko kot predstavnico držav, ki zaradi gospodarske stabilnosti finančne pomoči Evropske unije niso potrebovale in so prav tako članice evroobmočja.

Ugotovil sem, da je v vseh omenjenih državah (z izjemo Irske in Cipra) podpora evru iz leta 2007 v leto 2008, ko se je začela gospodarska kriza, zelo poskočila, po tem obdobju pa je, z izjemo Portugalske in Grčije, podpora v vseh drugih državah (tudi na Finskem) začela rahlo upadati.

Na podlagi izvedene analize lahko prvo hipotezo »V evropskih državah, ki so zašle v finančno in gospodarsko krizo ter so od Evropske unije prejele finančno pomoč, je zaupanje v evropske institucije in evro bolj upadlo kot v državah, ki so finančno-gospodarsko razmeroma stabilne in finančne pomoči Evropske unije niso potrebovale.« lahko torej le delno potrdim. Kot ugotovljeno se je hipoteza potrdila za države, ki so od Evropske unije prejele finančno pomoč in so članice evroobmočja, ne drži pa za države, ki so finančno pomoč prav tako prejemale,

vendar niso članice evroobmočja. Pri teh je zaupanje ljudi v izbrane evropske institucije v analiziranem obdobju razmeroma stabilno, tako kot v državah EU, ki finančne pomoči niso potrebovale (Finska, Švedska in Danska).

Pri svoji analizi sem bil pozoren tudi na gibanje zaupanja ljudi v evropske institucije in podpore evru tik po tem, ko je določena država prejela finančno pomoč Evropske unije. Ugotovil sem, da je prejeta pomoč le na Cipru po letu 2013 in v Romuniji po letu 2009 (prvi sveženj finančne pomoči) pozitivno vplivala na zaupanje ljudi v evropske institucije. Podpora evru je narasla le v Grčiji po letu 2010 (prvi sveženj pomoči), v Španiji po letu 2013 ter na Irskem po letu 2011.

Tudi svojo drugo hipotezo »V evropskih državah, ki so zašle v finančno in gospodarsko krizo ter so od Evropske unije prejele finančno pomoč, je zaupanje v evropske institucije in evro v času po prejemu pomoči nekoliko naraslo.« lahko potrdim le delno. Vse kaže na to, da je še veliko drugih takratnih okoliščin vplivalo na to, ali je prejeta finančna pomoč v pozitivni smeri spremenila zaupanje državljanov v evropske institucije in podporo evru ali obratno, za kar bi pa bila potrebna obširnejša analiza.

Na splošno je iz analize mogoče ugotoviti, da je gospodarska kriza 2008 vplivala na zaupanje državljanov v evropske institucije. Sicer so razlike v zaupanju ljudi v evropske institucije med državami prejemnicami finančne pomoči in gospodarsko ves čas stabilnimi državami po gospodarski krizi 2008 velike, se pa kljub temu v vseh državah po letu 2008 opaža trend upadanja zaupanja evropskim institucijam in podpore evru. Če zadevo malo posplošimo ter vse tri institucije in evro združimo pod eno skupno okrilje Evropske unije, lahko vidimo podobnosti z ugotovitvami Armingeona o gibanju zaupanja državljanov v Evropsko unijo (2014), saj je jeseni 2007, tik pred izbruhom finančne in gospodarske krize, 32 % vprašanih Evropejcev odgovorilo, da ne zaupajo Evropski uniji. Štiri leta pozneje se je ta delež povečal na 47 %.

Po Armingeonu vse kaže na to, da je ekonomska kriza, ki se je začela leta 2007, eden od dejavnikov, ki je povzročil »nenadno frustracijo pričakovanj«, kar je privedlo do upada (difuzne) podpore državnim institucijam in posledično tudi do razpršene (difuzne) podpore institucijam EU (Armingeon, 2014, 85).

LITERATURA

1. Anderson, C. J. 1998. When in doubt, use proxies: Attitudes toward domestic politics and support for European integration. *Comparative Political Studies* 31 (5): 569–601.
2. Andreev, Svetlozar A. 2008. Corruption, Legitimacy and Quality of Democracy in Central and Eastern Europe and Latin America. *Review of Sociology* 14 (2): 93–115.
3. Armingeon, Klaus in Besir Ceka. 2013. *The loss of trust in the European Union during the great recession since 2007: The role of heuristics from the national political system*. Dostopno prek: <http://eup.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/content/15/1/82.full.pdf+html> (9. maj 2016).
4. Bell, Stephen. 2002. *Institutionalism: Old and New*. Dostopno prek: <https://espace.library.uq.edu.au/view/UQ:9699/Institutionalism.pdf> (31. maj 2016).
5. Chen, Jie. 2004. *Popular Political Support in Urban China*. Washington: Woodrow Wilson Center Press.
6. Czada, Roland. 1995. *Institutionelle Theorien der Politik*. Dostopno prek: <http://www.politik.uni-osnabrueck.de/POLSYS/Archive/instit14.htm> (3. junij 2016).
7. De Grauwe, Paul. 2010. The Greek Crisis and the Future of the Eurozone. *Intereconomics* 45: 89–93.
8. Easton, David. 1975. A Re-assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science* 5(4): 435–457.
9. EEAG. 2010. *The EEAG report on the European Economy*. European Economic Advisory Group, CESifo. Dostopno prek: <http://blog.iese.edu/xvives/files/2011/09/Report-on-the-European-Economy-2010.pdf> (1. junij 2016).
10. *EUROBAROMETER*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb_arch_en.htm (1. junij 2016).

11. *European Commission*. 2016. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/assistance_eu_ms/greek_loan_facility/index_en.htm (5. avgust 2016).
12. *Evropska komisija*. 2016. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/explained/the_financial_and_economic_crisis/why_did_the_crisis_happen/index_sl.htm (28. maj 2016).
13. *Evropska unija*. 2016. Dostopno prek: https://europa.eu/european-union/about-eu_sl (28. maj 2016).
14. *FLASH EUROBAROMETER*. 2016. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/economy_finance/euro/communication/polls/index_en.htm (1. junij 2016).
15. Fukuyama, Francis. 1995. *Trust: the social virtues and creation of prosperity*. New York: Free Press.
16. Gilley, Bruce. 2009. *The Right to Rule: How States Win and Lose Legitimacy*. New York: Columbia University Press.
17. Habermas, Jürgen. 1992. *Faktizität und Geltung. Beiträge zur Diskurstheorie des Rechts und des demokratischen Rechtsstaates*. Frankfurt am Main: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
18. Inglehart, Ronald in Jacques-René Rabier. 1978. Economic uncertainty and European solidarity: Public opinion trends. *Annals of the American Academy of Political and Social Science* 440(1): 66–97.
19. Kasse, Max in Kenneth Newton. 1999. *Zaupanje Slovencev v demokratični sistem*. Ljubljana: FDV.
20. Kirn, Elizabeta. 2008. *Zaupanje v institucije v državah članicah EU – medčasovna analiza*. Magistrsko delo. Ljubljana: FDV.

21. Klingemann, Hans Dieter. 1998. *Mapping Political Support in the 1990's: A Global Analysis*. Berlin: Wissenschaftszentrum Berlin für Sozialforschung GmbH (WZB).
22. Klingemann, Hans Dieter in Fuchs, Dieter. 1995. *Citizens and the state*. Oxford, New York: Oxford University Press.
23. Leconte, Cécile. 2010. *Understanding euroscepticism*. New York : Palgrave Macmillan.
24. Lindberg, Stuart A. in Leon N. Scheingold. 1970. *Europe's Would-be Polity: Patterns of Change in the European Community*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice Hall.
25. Listhaug, Ola. 1995. *The Dynamics of Trust in Politicians: Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
26. Miebach, Bernhard. 2014. *Soziologische Handlungstheorie*. Wiesbaden: Springer Fachmedien Wiesbaden.
27. Mlinarič, Polona. 2015. *Vpliv finančne in gospodarske krize na zadovoljstvo državljanov z demokracijo in zaupanje v institucije*. Diplomsko delo. Ljubljana: FDV.
28. Muñoz, Jordi, Mariano Torcal in Eduard Bonet. 2011. *Institutional trust and multilevel government in the European Union: Congruence or compensation?* Dostopno prek: <http://eup.sagepub.com.nukweb.nuk.uni-lj.si/content/12/4/551.full.pdf+html> (5. maj 2016).
29. Newton, Kenneth in Pippa Norris. 1999. *Confidence in Public Institutions: Faith, Culture or Performance?* Atlanta: Harvard University. Dostopno prek: <http://www.hks.harvard.edu/fs/pnorris/Acrobat/NEWTON.PDF> (2. junij 2016).
30. Nye, Joseph S., Philip D. Zelikow in David C. King. 1997. *Why people don't trust Government*. Cambridge (MASS), London: Harvard University Press.
31. Offe, Claus. 1999. How can we trust our fellow citizens? V *Democracy and Trust*, ur. Mark E. Warren, 42–87. United Kingdom: Cambridge University Press.

32. Orselli, Erhan in Esra Banu Sipahi. 2014. *Trust towards administrative institutions among youth in Turkey: The Case of Konja*. Vienna: International Academic Conference.
33. Parsons, Talcott. 1964. *The Social system*. Glencoe: The Free Press.
34. Pavlović, Vukašin. 2010. *Kvalitet političkih institucija*. Beograd: Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu, Centar za demokratiju.
35. Peterson, John in Michael Shackleton. 2002. The EU's Institutions: An overview V *The Institutions of the European Union*, ur. John Peterson in Michael Shackleton, 2. New York: Oxford University Press Inc.
36. Planinšek, Tina. 2011. *Vpliv politične korupcije na legitimnost političnega sistema Republike Slovenije*. Magistrsko delo. Ljubljana: FDV.
37. Prašnikar, Janez. 2008. *Globalna finančna kriza in eko strategije podjetij: dopolnjevanje ali nasprotovanje*. Ljubljana: Časnik Finance.
38. Rose-Ackerman, Susan. 1999. *Corruption and Government. Causes, Consequences and Reform*. Cambridge, New York: Cambridge University Press.
39. Rose, Richard. 1984. *Understanding Big Government*. London: Sage.
40. Rose, Richard, William Mishler in Christian Haerpfer. 1998. *Democracy and its alternatives. Understanding Post-Communist Societies*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
41. Rus, Veljko. 1971. *Naše vrednote*. Maribor: Obzorja.
42. Rus, Veljko in Niko Toš. 2005. *Vrednote Slovencev in Evropejcev: Analiza vrednotnih orientacij Slovencev ob koncu stoletja*. Ljubljana: SJM.
43. Sánchez-Cuenca, Ignacio. 2000. The political basis of support for European integration. *European Union Politics* 1(2): 147–171.

44. Schelsky, Helmut. 1970. *Zur soziologischen Theorie der Institutionen*. Bielefeld: Bertelsmann Univ.-Verl.
45. Shepherd, Robert J. 1975. *Public Opinion and European Integration*. Lexington, MA: Lexington Books.
46. *Slovar slovenskega knjižnega jezika (SSKJ)*. 1994. Ljubljana: DZS.
47. Stinchcomb, Arthur. 1968. *Constructing Social Theories*. Chicago: University of Chicago press.
48. Sztompka, Piotr. 1999. *Trust: a Sociological Theory*. Cambridge, New York, Melburne: Cambridge University Press.
49. Štorman, Urška. 2009. Evro V *Evropska unija od A do Ž*, ur. Sabina Kajnič in Damjan Lajh, 55–57. Ljubljana: Javno podjetje Uradni list Republike Slovenije, d. o. o.
50. Theißen, Kai. 2014. Krisenperzeption und Unterstützung der Europäischen Union. *Zeitschrift für Vergleichende Politikwissenschaft* 8 (2): 79–100.
51. Torney-Purta, Judith, Wendy Klandl Richardson in Carolyn Henry Barber. 2004. *Trust in Government-Related Institutions and Civic Engagement among Adolescents: Analysis of Five Countries from the IEA Civic Education Study*. College Park: University of Maryland.
52. Toš, Niko. 1999. Razumevanje politike in zaupanje v politike. *Teorija in praksa* 36 (6): 631–672.
53. --- 1999. *Zaupanje Slovencev v demokratični sistem*. Ljubljana: Liberalna akademija in Znanstvena knjižnica FDV.
54. --- 2007. (Ne)zaupanje v institucije; potek demokratične institucionalizacije v Sloveniji (1991-2006). *Teorija in praksa* 44 (3/4): 367–395.

55. Useem, Bert in Michael Useem. 1979. Government, Legitimacy and Political Stability. *Social Forces* 57 (3): 840–852.
56. Volf, Tomaž. 2005. *Problem zaupanja v sodobnih družbah*. Doktorska dizertacija. Ljubljana: FDV.
57. Weber, Max. 1946. *Max Weber: Essays in Sociology. Translated by H. H. Gerth and C. W. Mills*. New York in Oxford: Oxford University Press.
58. World Economic Forum. 2012. *Ranking: The top most competitive economies in Europe (2012)*. Dostopno prek: <https://www.weforum.org/> (10. julij 2016).
59. Zukunft Europa. 2016. *Krise in Europa: 5 Länder zeitweilig unterm Rettungsschirm*. Dostopno prek: http://www.zukunfteuropa.at/site/cob__51301/currentpage__0/6827/default.aspx (3. junij 2016).

PRILOGE

PRILOGA A: Gibanje zaupanja državljanov v Evropski parlament, Evropsko komisijo in Evropsko centralno banko

Tabela A1: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Grčija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlament	63 %	70 %	65 %	77 %	61 %	59 %	56 %	60 %
Evropska komisija	61 %	68 %	62 %	69 %	57 %	56 %	51 %	58 %
Evropska centralna banka	58 %	62 %	56 %	53 %	51 %	51 %	42 %	51 %

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
48 %	38 %	34 %	32 %	27 %	28 %	29 %	28 %	33 %	32 %	32 %
42 %	31 %	27 %	28 %	20 %	20 %	20 %	20 %	24 %	23 %	22 %
39 %	29 %	24 %	22 %	16 %	17 %	18 %	16 %	19 %	21 %	19 %

Tabela A2: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Ciper (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlament	60 %	57 %	61 %	59 %	65 %	55 %	53 %	57 %
Evropska komisija	57 %	55 %	58 %	57 %	63 %	53 %	51 %	56 %
Evropska centralna banka	50 %	46 %	57 %	52 %	64 %	49 %	53 %	54 %

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
46 %	51 %	50 %	45 %	38 %	39 %	25 %	28 %	33 %	32 %	31 %
44 %	49 %	48 %	42 %	35 %	34 %	16 %	21 %	29 %	25 %	26 %
42 %	50 %	49 %	44 %	34 %	34 %	11 %	16 %	23 %	24 %	23 %

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tabela A3: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Irska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlament	62 %	66 %	63 %	63 %	62 %	54 %	53 %	54 %
Evropska komisija	57 %	60 %	58 %	60 %	54 %	50 %	51 %	51 %
Evropska centralna banka	57 %	53 %	58 %	52 %	58 %	52 %	51 %	49 %

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
53 %	50 %	47 %	35 %	36 %	43 %	39 %	42 %	39 %	43 %	49 %
50 %	46 %	42 %	32 %	34 %	40 %	36 %	41 %	35 %	39 %	46 %
44 %	45 %	36 %	26 %	29 %	31 %	30 %	36 %	29 %	32 %	40 %

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tabela A4: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Portugalska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlament	59 %	61 %	62 %	63 %	66 %	57 %	57 %	63 %
Evropska komisija	55 %	60 %	62 %	59 %	62 %	53 %	56 %	61 %
Evropska centralna banka	54 %	59 %	58 %	48 %	61 %	51 %	51 %	55 %

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
52 %	55 %	48 %	44 %	38 %	46 %	33 %	33 %	34 %	44 %	43 %
50 %	52 %	47 %	41 %	36 %	44 %	33 %	31 %	32 %	43 %	42 %
44 %	46 %	41 %	39 %	34 %	37 %	30 %	28 %	29 %	37 %	38 %

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tabela A5: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Španija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlament	47 %	51 %	58 %	62 %	62 %	57 %	49 %	53 %
Evropska komisija	45 %	49 %	57 %	53 %	58 %	52 %	44 %	50 %
Evropska centralna banka	40 %	42 %	55 %	42 %	58 %	50 %	44 %	46 %

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
47 %	39 %	38 %	33 %	25 %	25 %	20 %	23 %	18 %	28 %	30 %
45 %	37 %	35 %	29 %	23 %	23 %	17 %	23 %	17 %	26 %	27 %
42 %	37 %	33 %	29 %	19 %	17 %	15 %	19 %	14 %	20 %	22 %

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tabela A6: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Latvija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlament	40 %	47 %	43 %	44 %	39 %	41 %	40 %	41 %
Evropska komisija	38 %	46 %	42 %	39 %	37 %	38 %	35 %	38 %
Evropska centralna banka	34 %	41 %	41 %	37 %	38 %	40 %	33 %	33 %

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
42 %	45 %	38 %	38 %	43 %	43 %	44 %	40 %	40 %	48 %	45 %
37 %	42 %	35 %	35 %	38 %	40 %	40 %	39 %	38 %	45 %	43 %
33 %	38 %	32 %	33 %	38 %	36 %	42 %	39 %	37 %	43 %	38 %

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tabela A7: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Romunija (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlament	59 %	64 %	66 %	72 %	61 %	63 %	62 %	65 %
Evropska komisija	54 %	62 %	61 %	60 %	50 %	55 %	53 %	58 %
Evropska centralna banka	52 %	49 %	56 %	46 %	45 %	45 %	47 %	51 %

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
61 %	60 %	58 %	61 %	53 %	55 %	49 %	49 %	55 %	60 %	63 %
54 %	54 %	54 %	51 %	49 %	50 %	45 %	47 %	51 %	59 %	62 %
42 %	45 %	47 %	44 %	40 %	42 %	39 %	41 %	45 %	53 %	52 %

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tabela A8: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Madžarska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlament	71 %	65 %	64 %	67 %	59 %	59 %	57 %	60 %
Evropska komisija	63 %	60 %	59 %	61 %	54 %	56 %	50 %	54 %
Evropska centralna banka	54 %	44 %	53 %	45 %	45 %	48 %	41 %	44 %

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
67 %	68 %	60 %	56 %	53 %	57 %	60 %	58 %	50 %	52 %	60 %
64 %	64 %	56 %	51 %	49 %	54 %	55 %	50 %	47 %	51 %	60 %
53 %	49 %	46 %	39 %	39 %	43 %	43 %	41 %	36 %	37 %	46 %

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tabela A9: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Finska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlamant	53%	56%	60%	53%	54%	59%	58%	61%
Evropska komisija	51%	54%	59%	53%	53%	57%	56%	57%
Evropska centralna banka	65%	62%	72%	67%	69%	72%	72%	71%

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
61%	54%	60%	56%	51%	57%	50%	54%	58%	59%	62%
60%	54%	59%	53%	52%	56%	51%	53%	56%	55%	59%
66%	63%	65%	62%	56%	59%	56%	64%	60%	62%	60%

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tabela A10: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Švedska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlamant	49%	58%	58%	57%	57%	57%	56%	57%
Evropska komisija	44%	53%	53%	49%	50%	52%	51%	49%
Evropska centralna banka	57%	59%	60%	55%	62%	62%	56%	58%

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
57%	60%	58%	59%	58%	58%	55%	56%	53%	56%	60%
51%	55%	52%	46%	52%	54%	52%	53%	47%	51%	54%
60%	60%	55%	56%	56%	53%	54%	56%	44%	54%	54%

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

Tabela A11: Gibanje zaupanja državljanov v evropske institucije: Danska (v % prikazani odgovori »Zaupam«)

LETO	P2006	J2006	P2007	J2007	P2008	J2008	P2009	J2009
Evropski parlament	62 %	62 %	66 %	70 %	63 %	63 %	63 %	64 %
Evropska komisija	55 %	55 %	60 %	61 %	55 %	53 %	56 %	55 %
Evropska centralna banka	69 %	64 %	71 %	68 %	71 %	70 %	67 %	64 %

P2010	J2010	P2011	J2011	P2012	J2012	P2013	J2013	P2014	J2014	P2015
69 %	67 %	62 %	60 %	62 %	67 %	65 %	60 %	58 %	59 %	63 %
63 %	61 %	55 %	55 %	58 %	62 %	60 %	56 %	54 %	56 %	60 %
69 %	66 %	64 %	64 %	66 %	68 %	67 %	60 %	59 %	58 %	61 %

Vir: Eurobarometer (2006–2015).

PRILOGA B: Gibanje podpore državljanov skupni valuti evro

Tabela B1: Gibanje podpore državljanov evru: Grčija, Ciper, Irska, Portugalska, Španija (v % prikazani odgovori »Dobra«)

LETO	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Grčija	36 %	63 %	69 %	65 %	77 %	67 %	58 %	59 %	65 %
Ciper	/	78 %	77 %	68 %	61 %	52 %	54 %	42 %	50 %
Irska	81 %	89 %	89 %	84 %	66 %	68 %	72 %	76 %	75 %
Portugalska	41 %	60 %	64 %	61 %	66 %	50 %	46 %	50 %	61 %
Španija	45 %	69 %	67 %	65 %	73 %	53 %	53 %	56 %	64 %

Vir: Flash Eurobarometer (2007–2015).

Tabela B2: Gibanje podpore državljanov evru: Finska (v % prikazani odgovori »Dobra«)

LETO	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Finska	39 %	74 %	75 %	68 %	64 %	54 %	65 %	65 %	64 %

Vir: Flash Eurobarometer (2007–2015).